

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

**MALATYALI NECATÎ DİVANI'NIN
DİNÎ UNSURLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. M. Korkut ÇEÇEN

HAZIRLAYAN

Sümevra ÇOBAN

MALATYA-2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

**MALATYALI NECATÎ DİVANI'NIN
DİNÎ UNSURLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ**
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Sümevra ÇOBAN

DANIŞMAN
M. Korkut ÇEÇEN

MALATYA-2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
MALATYALI NECATÎ DİVANI'NIN
DİNÎ UNSURLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

DOÇ. DR. M. KORKUT ÇEÇEN

SÜMEYRA ÇOBAN

Jürimiztarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oy birliği/ oy çokluğu ile) başarılı bularak Türk İslam Edebiyatı AnaBilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Ünvânı, Adı Soyadı

İmza

- 1.
- 2.
- 3.

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. SUZAN ERGÜN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. M. Korkut Çeçen'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "*Malatyalı Necatî Divanı'nın Dinî Unsurlar Bakımından İncelenmesi*" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içerisinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

SÜMEYRA ÇOBAN

MALATYA – 2021

ÖN SÖZ

Din, Allah'a inanma ve ibadet etme amacıyla tutulan bir yoldur. İnsanlara ahiret ve dünya mutluluğunu göstermek amacıyla Allah tarafından konulan emir ve yasaklar ile ilgili kanunlardır.

İnsanların bir şeye inanması tabiatının gereğidir. İnsanlar inandıkları dini hayatlarına yansıttıkları gibi edebiyatlarına da yansıtmışlardır.

“Malatyalı Necâti Divanı'nın Dinî Unsurlar Bakımından İncelenmesi” adlı bu çalışma Malatyalı Necatî'nin, şiirlerinde, dinî unsurları ele alış ve işleyiş biçimlerini tespit edebilmeye yöneliktir.

Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve kapsamı yer almaktadır. Araştırmanın konusu kısmında Malatyalı Necatî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Çalışmamız, “İtikadi ve Kelami Konular ile İlgili Mefhumlar” ve “İbadetler ve Dinî Ameller ile İlgili Mefhumlar” şeklinde iki başlık altında incelenmiştir.

Birinci bölümde, din, Allah, melekler, Kur'an, ayetler ve hadisler, peygamberler, peygamber olmayan dinî kişilikler, şeytan, ahiret ve ölüm alt başlıkları yer alır. İkinci bölümde ise ibadetler ile ilgili mefhumlar ve amellerin değer ölçüleri ile ilgili kavramlar bulunmaktadır.

Sonuç bölümünde ise şairin din ile ilgili unsurları, kavramları nasıl ve ne şekilde ele aldığı ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın gerek konu belirleme, gerekse hazırlık sürecinde bilgilerini, tecrübelerini ve zamanını esirgemeyerek bana her konuda yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. M. Korkut Çeçen'e, kıymetli bilgilerini paylaşıp çalışmama destek olan Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu'na, çalışmam esnasında sabır ve özveri göstererek maddi, manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Sümevra Çoban

MALATYA – 2021

ÖZET

“Malatyalı Necâti Divanı'nın Dinî Unsurlar Bakımından İncelenmesi” adlı bu çalışmada, 19.yüzyıl şairlerinden Malatyalı Necâti'nin Divanında geçen dinî unsurlar üzerinde durulmuştur. Divanda geçen dinî unsurlar tespit edilmiş; “İtikadi ve Kelami Konular ile İlgili Mefhumlar” ve “İbadetler ve Dinî Ameller ile İlgili Mefhumlar” olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde dinî kavramlar, Allah ve Allah'a tekabül eden lafızlar, Peygamber kıssaları, ayet ve hadis iktibasları ile dinî şahsiyetler ele alınırken, ikinci bölümde namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler ele alınmıştır. Bu unsurların kullanımına göre şairin hangi konularda şiirler yazdığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Malatyalı Necâti Divanı, Dinî unsurlar, İtikadi ve Kelamî Mefhumlar, İbadet, Ameller.

ABSTRACT

In this study titled "An Analysis of the Necâti's Divan(*Collected Poems*)of Malatya in terms of Religious Elements", the religious elements in the Divan of Necâti from Malatya, one of the 19th century poets, were emphasized. The religious elements in the divan were identified; and it was examined in two parts, "The Concepts Related to Belief and Kalâm" and "The Concepts Related to Worship and Religious Practices". In the first part, religious concepts, Allah and the words corresponding to Allah, the parables of the Prophet, quotations of verses and hadiths and religious figures were discussed, while in the second part, worship such as prayer, fasting, pilgrimage and zakat are discussed. According to the use of these elements, it was revealed on which subjects the poet wrote poems.

Keywords: Malatyalı Necâti's Divan, Religious Elements, Faith and Theological Concepts, Worship, Deeds.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xii
1.GİRİŞ.....	1
1.1.Araştırmanın Konusu.....	1
1.2.Malatyalı Necâtî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri Hayatı	1
1.2.1.Edebî Kişiliği.....	1
1.2.2.Eserleri.....	2
1.3. Araştırmanın Amacı.....	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi	2
1.5. Araştırmanın Kapsamı.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MALATYALI NECATÎ DİVANI'NIN DİNİ USURLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1.1.İtikadi Ve Kelami Konular İle İlgili Mefhumlar	5
1.1.1. Din ve Din ile İlgili Mefhumlar	5
1.1.1.1. Dîn	5
1.1.1.2. İslâm.....	5
1.1.1.3. Hidayet, Dalalet	6
1.1.1.4. İmân, Mü'min, Müslim, Müselmân	7

1.1.1.5. Küfr, Kâfir, Münkir, Münafık, Müşrık, Bî-din.....	9
1.2. Allah.....	11
1.3.Melekler	23
1.3.1. Cebrâil (Cibrîl)	24
1.3. 2. Azrâil.....	25
1.3.3. İsrâfil.....	25
1.4. Kur'ân.....	25
1.5. Âyetler, Hadisler.....	27
1.5.1. Âyet	27
1.5.2. Hadîs	28
1.6. Peygamberler	30
1.6. 1. Peygamber, Nebî, Enbiyâ.....	30
1.6.2. Hz. Âdem	30
1.6.3. Hz. İbrahim	31
1.6.4. Hz. Yâkûb.....	32
1.6.5. Hz. Yusûf.....	32
1.6.6. Hz. Eyyûb	33
1.6.7. Hz. Mûsâ.....	34
1.6.8. Hz. Süleymân	35
1.6.9. Hz. İsâ	36
1.6.10. Hz. Muhammed, Mustafa, Ahmed, Resûl, Resûlu'llâh, Habîb, Nebiyy	37
1.7. Peygamber Olmayan Dinî Kişilikler.....	40
1.7.1. Hz. Hızır	40
1.7.2. Çâr-yâr	41
1.7.3. Ehl-i Kerbelâ	43

1.7.4. Mehdî	43
1.8. İblîs, Şeytan, Şeyâtîn	44
1.9. Ahiret ve Ölüm ile İlgili Mefhumlar	46
1.9.1. Kıyâmet, Mahşer	46
1.9.2. Sûr	48
1.9.3. Sırât.....	48
1.9.4. Cennet ve Cennet ile İlgili Mefhumlar	49
1.9.4.1. Cennet, Na'îm, Adn, Uçmak.....	49
1.9.4.2. Kevser, Selsebîl	50
1.9.4.3. Hûr, Hûri, Gilmân	51
1.9.4.4. Tûbâ	52
1.9.5. Cehennem	53
1.9.6. Ölüm, Ecel	54
1.9.6.1. Ruh.....	55
1.9.6.2. Kefen	55

İKİNCİ BÖLÜM

İBÂDETLER VE DİNÎ AMELLER İLE İLGİLİ MEFHURLAR

2.1.İbâdetler ile İlgili Mefhumlar	57
2.1.1. Kul.....	57
2.1.2. Du'a, Niyâz	57
2.2. Namaz ve Namaz ile İlgili Mefhumlar	58
2.2.1. Namaz	58
2.2.2. Câmi, Mescid, Mihrâb.....	59
2.2.3. Ezan, Salâ	60

2.3. Oruç ve Oruç ile İlgili Mefhumlar	61
2.4. Zekât, Sadaka İle İlgili Mefhumlar	64
2.5. Hac ve Hacile İlgili Mefhumlar	65
2.5.1. Hac	65
2.5.2. Ka'be, Beyt.....	66
2.5.3. Tavaf	66
2.5.4. Safâ – Merve, Sa'y	67
2.6. Amellerin Değer Ölçüleri ile İlgili Kavramlar.....	67
2.6.1. Helâl	67
2.6.2. Harâm.....	68
2.6.3. Günâh, Vebâl	69
2.6.4. Tevbe.....	70
2.6.5. Sevâb.....	71
SONUÇ	73
KAYNAKÇA.....	75

KISALTMALAR

- Hz. :Hazret-i
s. :Sayfa
s.a.v. :Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

1.GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu “Malatyalı Necatî Divanı’nın Dinî Unsurlar Bakımından İncelenmesi”dir. Çalışmada divanda geçen dini kavram, konu ve tasvirler ele alınmış ve bunların tahlili yapılmıştır.

Bu bölümde divanını incelediğimiz Malatyalı Necatî’nin hayatı, edebi kişiliği ve eserlerine dair kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

1.2.Malatyalı Necatî’nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri Hayatı

Malatyalı Necatî 19.yüzyıl şairlerindedir. Hakkında fazla bilgi bulunmayan Necatî’nin asıl adının Mehmet olduğu bilinmektedir. Kendisi çeşitli belgelerde “Hâfız Mehmed“ olarak tanıtılmaktadır. Asbuzu adlı şiirinde Malatya’nın Tecde Mahallesinden olduğunu ifade etmiştir. Necatîyle alakalı belgelere ve Divan’a bakıldığında şairin uzun bir süre İstanbul’da yaşadığı anlaşılmaktadır. İstanbul Kuleli Kışlası hastanesi’nde ikinci imam olarak görev yapmıştır. Buradaki görevinden sonra emekli olup Malatya’ya döndüğü düşünülmektedir.

Şairin ne zaman vefat ettiğiyle alakalı net bir bilgi bulunmamaktadır. Bir belgede Kuleli Kışlası’ndan emekli durumundayken vefat ettiğine değinilmektedir. Ulaşılan bilgilere dayanılarak 1893-1902 yılları arasında vefat ettiği düşünülmektedir (Çeçen, 2015: 15-20).

1.2.1.Edebî Kişiliği

Şair, divanında şiir yazma nedenini; bir gece rüyasında Hz. Muhammed’i gördüğünü, Hz. Peygamber’in kendisine şiir yazmasını işaret ettiğini ve böylece şiir yazmaya başladığını söyleyerek açıklamıştır. Necatî’nin şiirlerinde “Fehmi ve Necatî” mahlaslarını kullandığı bilinmektedir. Şair tasavvuf yolunda ilerlemiştir ve bu yoldaki manevi tecrübelerini şiirlerine yansıtmıştır. Tasavvufî şiirlerinde Şeyhi Hacı Feyzullah Efendi’nin adını zikretmiştir. Şiirlerini tarikat yolundaki ihvanlarına hatıra bırakmak istediğini ifade etmiştir.

1.2.2.Eserleri

Şairin yegâne eseri divanıdır. Necatî Divanı'nın tek nüshası vardır. Millî Kütüphane'de bulunan eserin başka bir nüshası tespit edilememiştir. Divan üzerinde, eserin müellif hattı olup olmadığı ve müstensihi hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Şairin divanı üzerine M. Korkut Çeçen bir çalışma yapmış ve bu çalışma, 2015 yılında “Malatyalı Necâtî Divanı” adıyla kitap olarak basılmıştır. (Mehmet Korkut Çeçen (2015), *Malatyalı Necatî Divanı*, Grafiker Yayınları, Ankara.) Diğer bir çalışma ise Hakan Yekbaş tarafından yapılmıştır. (Hakan Yekbaş (2015), *Malatyalı Necâtî Divanı*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul.)

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Malatyalı Necatî Divanı'ndaki itikadi ve kelâmî mefhumlar, ibadet ve dinî ameller ile ilgili mefhumların tespit edilmesi ve incelenmesidir. Bu çalışmada Divan Edebiyatının kaynaklarından Kur'ân, âyet, hadis ve peygamber kıssalarının Necatî'nin şiirlerine yansımaları ve dinî mefhumların beyit ve dizelerde işlenişini ele alınacaktır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışması “Giriş”, Malatyalı Necatî Divanı'nda “İtikadi ve Kelâmî Mefhumlar”, “İbadetler ve Dinî Ameller ile İlgili Mefhumlar” ve “Sonuç” kısımlarından oluşmaktadır.

Metin merkezli çalışmada, divandaki dinî unsurlar taranmış ve konuyla ilgili örnek beyit, dörtlük ve bendler belirlenmiştir. Bu nazım birimlerindeki dinî unsurlar sınıflandırılmış ve literatür taramasıyla desteklenerek incelenmiştir. İncelemede M. Korkut Çeçen tarafından hazırlanan Malatyalı Necatî Divanı esas alınmıştır. Çalışmamızda beyit ve dörtlüklerden sonra parantez içinde verilen sayıların ilki Divan'daki şiir numarasını, ikincisi ise beyit, dörtlük veya bendin şiir içindeki sıralamasını göstermektedir.

1.5. Araştırmanın Kapsamı

Divan edebiyatında dinî unsurların incelenmesi başlı başına çok derin bir araştırmayı gerektirir. Bu nedenle araştırmanın kapsamı 19. yüzyıl şairi olan Malatyalı Necatî Divanı ile sınırlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
MALATYALI NECATÎ DİVANI'NIN
DİNÎ USURLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1.1.İtikadi Ve Kelami Konular İle İlgili Mefhumlar

1.1.1. Din ve Din ile İlgili Mefhumlar

1.1.1.1. Dîn

Din, insanların yaratılışından günümüze değin dünya üzerinde olduğuna inanılan, yaratıcıyla olan ilişkilerini düzenleyen, çevreyle olan ilişkilerine yön veren olgudur. Din hayatı sarmalayan çeşitli kural, emir ve yasakların bulunduğu, davranış biçimlerimizi şekillendiren, yaşam tarzımıza yön veren bir yapıdır. Din çeşitli şekillerde bütün toplumlarda varlığını sürdürür. Dinin tanımı, dinle neyin kastedildiğine göre değişiklik gösterir. Dinin bireylere ve toplumlara sağladığı kabul edilen yararlar ve dinin ne yaptığı, ne işe yaradığı işlevsel; dinin içeriği ya da özünüyle ilgili unsurlar ise dinin özel tanımıdır.

Malatyalı Necâti Divanı'nda İstanbul'un anlatıldığı manzumede din ve diyânet kelimeleri aynı beyitte bir arada zikredilmiştir. Necatî; âlim, müderris, monlâ, şeriat, mürşidlerin İstanbul'da bulunduğunu; adâletin, dinin, diyânetin İstanbul'da bulunduğunu dile getirmektedir:

Âlim (ü) monlâ müderris pes şeriat andadır

Bazısı mürşid-i kâmil kim kerâmet andadır

Sâhib-i adl (ü) adâlet din diyânet andadır

Var ise göster bana bir mislini İstanbulun (76. 7)

1.1.1.2. İslâm

Teslim olmak, kurtuluşa ermek, boyun eğmek anlamlarına gelen İslâm, Allahû Teâla tarafından son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla tüm insanlığa gönderilen son dinin adıdır. İslâm dinine iman eden ve bu dine inanan kimselere Müslüman adı verilir. Son din olan İslâm dini tüm insanlığa rahmet olarak gönderilmiş olup kendinden önce gelen tüm ilahi dinlerin hükmünü ortadan kaldırmıştır.

Malatyalı Necâti Divanı'nda İslâm kelimesi “sancag-ı İslâm, millet-i İslâm” terkipleriyle geçmektedir. Necatî, Malatya Yeni Câmi'nin yapılışını anlattığı kasidesinde, caminin inşaat alanına halkın toplandığını ve burada İslâm sancığının çekildiğini belirtmektedir:

Yürüdü fevc fevc insân çekildi sancag-ı İslâm

Ki rüz [u] şeb çalışdılar ezâlar kıldılar câna (78. 13)

Şair ikinci yangın destanında toplum eleştirisi yapmakta ve İslam milletinin fırkalara ayrıldığını, birlik ve beraberlik ruhundan uzaklaştıklarını dile getirmektedir. Buna göre Malatya’da rahat ve huzur kalmamış, bağ ve bostan adeta hazana dönmüştür:

Fırka fırka oldu millet-i İslâm

Ya taglarda iskân ya belde-i Şâm

Râhatı beldenin gitdi bi’t-tamâm

Hazân oldu el-ân bāğ (u) bostânı (82. 30)

1.1.1.3. Hidayet, Dalalet

Hidayet “doğru yol, doğru yola girmek, doğru yolu göstermek” anlamlarına gelen bir kavramdır. Ancak ilâhî hidayet Allah’u Teâla’nın doğru yolunda bulunma, İslamiyet’ i seçerek huzuruna erme anlamlarında da kullanılmaktadır.

Malatyalı Necâti Divanı’nda “hidâyet” kelimesi sıkça kullanılmıştır. Şair, Allah’a yalvararak kendisine doğru yolu göstermesini, kendisini hidayete erdirmesini istemekte ve Allah’ın rahmetine sığınmaktadır:

Bu Necâti kuluna eyle hidâyet yâ Rahîm

Ol cahîminden azâd et pür-atâsın pür-atâ (1. 17)

Cümleden kesdim ümîdim kıl hidâyet yâ Kerîm

Ol Habîbin hürmeti rahmâna geldim gitmezem (35. 6)

Hudâvendâ ayırma bizi meded kıl gel inâyetden

Yol azıtdım yolda kaldım eyleme mehcür hidâyetden (40. 1)

Bu Necâti kuluna eyle hidâyet yâ Rahîm

Pes cahîminden baîd et eyle Sübhânım meded (43. 5)

Döşürdüm aklımı yâ Rab ferâgat vaktidir şimdi

Geçirdim cehl evkâtım kemâlât vaktidir şimdi

Bana rahm eyle Sultânım hidâyet vaktidir şimdi

Meded yā Rab sen koyma beni dünyāda hasretde
Sevindirme ŧu melūnu yarın rūz-ı kıyāmetde (51. 5)
Ki ol izz (ü) celālin’çün bize rahm eyle sultānım
Hidāyet kıl eyā yā Rab kamusu perīŧānlıktır (68. 6)

Malatyalı Necāti, dönemini eleŧtirerek yoldan çıkanların, sapıtanların çoğaldığını dile getirmektedir. Bu tür insanların varacağı ebedi yurtları cehennemdir:

Kalmadı cihānda ehl-i sadākat
Günbegün artmakta ehl-i dalālet
Ne yapsın fāsıka erbāb-ı devlet
Öyle kimselerin nārdır vatanı (82. 24)

1.1.1.4. İmān, Mü’min, Müslim, Müselmān

İmān, “güvenerek onaylamak, tasdik etmek, inanmak” demektir. Allah’ın varlığına, birliğine, peygamberlerine, meleklerine, ahiret gününe inanan, imān eden; Allah’ın emir ve yasaklarına uyan kişilere mümin denir. İncancının gerektirdiklerini tam anlamıyla gerçekleŧtiren tam bir teslimiyet ile yerine getiren kişilere ise Müslüman denir. Kutsal kitabımız Kurān-ı Kerim’de Allah’a, Peygamberlere, ahiret gününe inanan müminlerin iyi ameller işledikleri takdirde feraha ve kurtuluŧa erecekleri anlatılmaktadır.

ŧair, insanları uyararak ŧeytanın insanları kandırdığını, yoldan çıkardığını söyleyerek insanların dinini, imanını ŧeytandan saklayıp kendilerini korumalarını istemektedir. ŧeytan, insanlara cenneti müjdeler ama insanları cehenneme sürükler:

Ākil isen ey birāder eyle mekrinden hazer
Sakla gel dinin imānın düşmenin ŧeytān iken (11. 5)
Nicesin yoldan çıkarır kasd eder imānına
Cenneti tebŧir eder elbetde ol nār gösterir (25. 4)

Āmentü “inandım, imān ettim” anlamına gelmektedir. ŧair de Āmentü’ye imān ettiğini söyleyerek Allah’a olan incancını belirtmektedir.

Bize ta‘n etme ey sūfi ki aklın eylemez idrāk

Edip Āmentüye imān Haka ikrārımız vardır (31. 3)

Şu dörtlükte ise Allah’ın emri olmadan sineğin bile kımlıdayamayacağı, şu alçak dünyaya emek verilmemesi gerektiği, insanların isyan ettiği, iman edenlerin bu yüzden incindiği dile getirilmektedir:

Ger Hakdan olmazsa deprenmez sinek

Şu deni dünyāya çekme gel emek

İsyān bizlerindir kime ne diyek

Zirā incitdiler ehl-i imānı (82. 21)

Şair; bir müminde, müslümanda, imān ehlinde olması ve olmaması gerekenleri şiirlerinde sıralamıştır. Bir müminin Allah’a düşman olamayacağını, Allah’tan korkacağını dile getirmiştir. Ancak şairin kendi döneminde mümin ve Müslüman olduğunu söyleyenlerin doğru yolu bırakıp yanlış yola saptıkları, ahireti bırakıp dünya için uğraştıklarından dolayı eleştirmektedir. Müslüman ve imān ehli olduğunu söyleyenlerin gerçek anlamda muhavvid yani Allah’ın birliğine inanmış olmaları gerekmektedir:

Küfr ile imānı tefrik edemezsin sūfiyā

Mümin [ü] müslim muvahhid ehl-i imān olmalı (18. 6)

Togru yolu koyup egriye sapdın

Havf-ı Rabbāni yok harāmı kapdın

Āhret harāb olup dünyāyı yapdın

Böyle mümin olup ihvān olamaz (63. 5)

Ey sūfi yetişir yılanı kırkma

Tüvünü tūsünü agzına sokma

Nāzik vücūdunu gel nāra yakma

Mümin olan Hakka düşmān olamaz (63. 7)

1.1.1.5. Küfr, Kâfir, Münkir, Münafık, Müşrik, Bî-din

“Gizlemek, örtmek, nankörlük etmek “anlamlarına gelen küfr Allah’a, Peygamberlere, meleklerle, kutsal kitap olan Kurân-ı Kerim’e inanmamak şeklinde tanımlanabilir. Allah’ın varlığına, birliğine, Peygamberlerine, meleklerine, ahiret gününe inanmayan, imân etmeyen; Allah’ın emir ve yasaklarına uymayan, Allah’ı inkâr eden, küfrü benimseyen kişiler kâfirlerdir. Bu kimseler Hz. Peygamber’den defalarca mucize göstermesini istemişlerdir. Ve Kurân-ı Kerim’de çeşitli ayetlerde kendilerine ibret alıp inanmalarını sağlamak suretiyle bazı örneklerden bahsedilmiştir. Tüm bunlara rağmen küfürde ısrar edenlerin bütün amellerinin boşa çıkacağı, kâfir olarak ölen kimselerin ahiret gününde kurtulamayacakları, kendilerinin çok çetin bir azapla karşılaşacakları ve ebedî olarak cehennemde kalacakları belirtilmiştir.

Malatyalı Necâti Divanı’nda “kâfir, münkir” kelimeleri sıkça kullanılmıştır. Şair, kendisinin fıkıh bilgini bile olsa söylediklerinin kâfire tesir etmeyeceğini, sözleri sarf etmenin beyhüde olacağını dile getirmektedir:

Yazık elfâzına ey dil ferâgat kıl şu sevdâdan

Necâti müctehid olsan eder mi kâfire tesir (9. 13)

Şair, kendisinin inkâr edenlerden olmadığını, şeriât ve tarikat yolunda aciz bir kul olduğunu dile getirmektedir:

Şeriat râhını tutdum tarikatden olup yek-tâ

Degilim hâşâ ben münkir bu abd-i âciz ihvânım (12. 7)

Şair, inkâr edenlerin meclisinden uzak durduğunu, insanlara da uzak durmaları gerektiğini öğütlemektedir. İnkâr edenlerin meclisinde bulunanlar cahil olan insanlardır. Bu beyitlerde tarikat yolunu inkâr edenler de kastedilmektedir:

Necâti meclis-i münkir yaraşmaz bizlere katâ

Sakın havf [u] hıyânetden bizim firârimiz vardır (31. 9)

Meclis-i münkirden uzlet eyle her dem sâkıyâ

Hamdu li’llâh ey Necâti cehl-i nâdân olmadık (24. 11)

İstemem şimden gerü ağıyâr ile ben ülfeti

Meclis-i münkirden uzlet eyledim ihvāna ne (46. 9)

Allah'ın emrine uymayanların dilinden çıkan her zaman kâfirlerin küfrüdür. Bunlara nasihat da tesir etmez, bunları doğru yola koymak için kimsenin elinden de bir şey gelmez:

Nasihat edersem eylemez tesir

Lisânından çıkan hep küfr-i kâfir

Ne gelir destinden ne yapsın şâir

Îtâat kılmazlar emr-i Sübhânı (82. 16)

Münâfık “inanmadığı halde kendisini mümin gösteren” kimse demektir. Şair, şiirlerinde “münâfık, müşrik, kâfir” kelimelerini bir arada kullanarak şiirinin anlamını pekiştirmektedir. Necatî, Asbuzu'nun tarihi ve ismi hakkında bilgi verdiği dörtlükte Malatya şehrini dinin kaynağı olarak görmekte ve bu şehirdeki her tarafın güvenli olduğunu dile getirmektedir. Şair, şehirle Battâl Gazi isminin bütünleştiğini anlatırken, büyük bir kahraman olan Battâl Gazi'yi övmektedir. Şaire göre burada müslümanlar dinlerini iyi bir şekilde yaşamaktadır, bundan dolayı da halk emniyet içinde yaşamını sürdürmektedir. Ancak böyle güzel bir yere müşrik, münafık ve kâfirler yakışmamaktadır:

Belde-i Battâl Gâzi mesken-i sâhib-kırân

Maden-i şer [ü] şeriat her taraf emn (ü) emân

Âh n'olaydı olmasın müşrik münâfık kâfirân

Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunun (4. 7)

Şair; içi dışına uymayan, dışarıdan Müslüman görünüp, aslında Müslüman olmayanların münâfık olduğunu belirtmektedir. Bu tür insanlardan uzak durmak gerekir:

İçi taşına uymazsa ki ol câhil münâfıkdır

Görünür sûretâ müslim nazar kıl anda esasa (26. 8)

En tehlikeli insanlar içi ve dışı birbirine uymayan insanlardır. Münafıkların da dışı başka içi başka olduğu için uzak durulması gereken kişilerdir. Şair, insanlara inkâr

eden münafıklardan sakınmalarını öğütlemektedir. Vahdet sarayına girip hırkayı başına taç etmek gerekir. Çünkü kurtuluş, münafıklardan uzak durmaktır:

Hırka(y)ı başına t̄ac et gir sarāy-ı vahdete

Gel sakın müfsid münāfıkdan şerār eyyāmıdır (34. 2)

Meclis-i münkirden uzlet eyle her dem meh-likā

Gel sakın müfsid münāfıkdan āh (u) zār eyyāmıdır (34. 8)

Gel ey s̄aki bizim meyden alıp mey-hāne(y)i göster

Sakın münkir münāfıkdan ki anlardan firār etdim (36. 3)

1.2. Allah

Allah lafzına İsm-i a'zam da denilmektedir. Allah, ezeli ve ebedidir. Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur. Her kusurdan münezzehtir. Her türlü sûret, şekil ve renkten uzaktır. Her hangi bir mekâna sığdırılamaz. Acı, korku, hastalık çekmez. Allah'ın hiç kimseye ve hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Ancak her şey Allah'a muhtaçtır. O, istediği her şeyi yapabilme kudretine sahiptir, istediğini anında var veya yok eder. Allah'ın istediklerini yapabilmesi için "kün(ol)!"demesi kâfidir. O'nun izni olmadan hiçbir şey gerçekleşemez. Görür, duyar, söyler ancak gözden, kulaktan ve dilden münezzehtir. Dünya üzerinde gerçekleşen her şey Allah'ın izni dâhilinde vücut bulur. Allah, peygamberler vasıtası ile insanlara kurallar koymuştur. Allah'ın kelâmı Kuran-ı Kerim'dir. Öldüren ve dirilten Allah'tır. Allah lafzı tüm müslüman toplulukların dinî hayatında önemli bir yer tuttuğu gibi onların edebiyat, kültür ve sanat hayatına da büyük bir oranda tesir etmiştir. Allah lafzı ile alakalı edebî anlamda pek çok eser meydana getirilmiştir. Divan edebiyatında Allah'û Teâla ile doğrudan ilgili olan pek çok müstakil eser vardır. Türk edebiyatının manzum-mensur çeşitlerinde Allah ile ilgili pek çok mazmun görmek mümkündür. Hakk'ın varlığını, birliğini, kudretini, isim ve sıfatlarını anlatan, O'nu övüp yücelten pek çok eser bulunmaktadır.

Malatyalı Necâti Divanı'nda Allah, İlâh, Hak, Rab, Yezdân, Hudâ, Mevlâ, Tanrı, Hâlık, Zü'lcelâl, Rahmân, Rahîm, Kibriyâ, Vâhid, Celle Celâl, Tevvâb, Sübhân, Kerîm, Gaffâr, Bârî isim ve sıfatları kullanılmıştır.

Malatyalı Necâti Divanı'nda “yâ Râb” redifli beş beyitlik bir manzume bulunmaktadır. Şair Allah'a seslenerek hicrân derdi ile ölmek istemediğini, gönlündeki ateşin onu canından usandırdığını dile getirmektedir:

Beni derd ile öldürme katı hicrân ile yâ Rab

Beni cândan usandırdı sinem sūzân ile yâ Rab (50. 1)

Şairin içi Allah aşkı ile dolup taşmıştır. Ancak bu aşk ve ayrılıktan sabra mecali kalmamıştır:

Derūnum aşk ile toldu senin aşk (u) firākından

Ki bu sabra mecālim yok hemân efgân ile yâ Rab (50. 2)

Gece gündüz gönül gam çeker. Gönlün bağ ve bahçesi, dünyadaki gül bahçesinin gülü ile açılmaz. Gönüldeki bağ ve bahçenin açılması ancak Allah'ın rızası ile olur:

Dün (ü) gün gam çeker gönlüm gönül bâbı güşâd olmaz

Açılmaz bâg (u) gülzârım gül-i gülşen ile yâ Rab (50. 3)

Kendisinin dünya işleriyle meşgul olarak kesrete daldığını, zülfe dolaşmak mecaziyla veren şair Allah'ın rızasından uzaklaştığı için ah vah ettiğini ve bu hâlinin nasıl düzeleceğini, âkıbetinin ne olacağını bilmediğini söylerek Allah'a sığınmaktadır:

N'olur hâlim benim bilmem bu âh (u) zâr ile şâhım

Dolaşdı zülfüne gönlüm bu dem devrân ile yâ Rab (50. 4)

Şair bütün varımı satsa bile kimsenin bunları bir pula almayacağını söylerek esasen dünya zenginliğinin hiç bir değer taşımadığını ifade etmekte, kendisinin isyan içinde olduğundan dolayı ah ettiğini belirterek Allah'ın yardımını dilemektedir:

Olanca varımı satsam dü âlem bir pula almaz

Necâti âh eder her dem katı isyân ile yâ Rab (50. 5)

Malatyalı Necâti Divanı'nda “Meded yâ Rabbi sen koyma beni dünyâda hasretde/ Sevindirme şu melûnu yarın rûz-ı kıyâmetde” diye biten 7 bentlik bir müseddes bulunmaktadır. Allah'tan yardım dileyen şair, cehennem ateşine dayanamayacağını, bunun için ise dünya güzelliklerinden uzak olup ateşe düşmemeyi

istemektedir. Kıyamet gününde şeytanın sevinmemesi için Allah'tan ahirette kendisini yalnız bırakmamasını dilemektedir:

Nasıl sabr eyleyem bir dem cehennem nârına yâ Rab
Zebâniler çekişdirir atarlar dârına yâ Rab
Irag et hubb-ı dünyâdan bırakma hârına yâ Rab
Meded yâ Rabbi sen koyma beni ukbâda hasretde
Sevindirme şu melûnu yarın rûz-ı kıyâmetde (51. 2)

Malatyalı Necâti Divanı'nda “yâ hû” redifli sekiz beyitlik bir manzume bulunmaktadır. Şair, “Yâ Hû” diyerek Allah'a seslenmektedir. Şair, Allah'a olan aşkı ve O'nun rızasını kazanıp kazanamayacağını derdiyle viran olmuştur:

Senin aşk (u) firâkıdır beni hicrân eden yâ hû
Senin derd (ü) merâkıdır beni virân eden yâ hû (3. 1)

Şair dert ve keder yurdu olarak gördüğü bu dünyada halinin nasıl olacağına dair dertlenmektedir. Onu bu halden uzaklaştıran ve hayran eden ise âhirette Allah'ın cemalini görme düşüncesinin hayalidir. Ayrıca, varlık âlemindeki unsurlar Allah'ın büyüklüğünü ve güzelliğini gösteren delillerdir; bunları gören şair, hayran olmaktadır:

N'olur hâlim benim bilmem aceb bu dâr-ı mihnetde
Senin hüsn-i hayâlindir beni hayrân eden yâ hû (3. 2)

Şair, Allah'ın huzuruna garip olarak vardığını; kendisinden rahmetini esirgememesini Allah'tan dileyerek Allah'a yakınlaşma ve kavuşma düşüncesinin kendisini deli divane ettiğini dile getirmektedir:

Garibim kapına geldim meded rahm eyle sultânım
Seninkurb-ı visâlindir beni divâne'den yâ hû (3. 3)

Şair, Peygamber'imizin hatrına günahlarının affedilmesini istemektedir. Allah'a olan korkusundan ötürü gözyaşı dökmektedir:

Kerem kıl cürmümü afv et habibin Mustafâ hakkı
Senin havf-ı hazânındır beni giryân eden yâ hû (3. 6)

Necatî, ayrılık ateşinde yanmıştır. Kavuşmanın ümidiyle de inlemektedir:

Firâkın nârına yanmış Necâtikaldı hayretde

Senin bâğ-ı visâlidir beni nâlân eden yâ hû (3. 8)

Malatyalı Necâtî Divanı'nda Allah lafzı sıkça zikredilmiştir. Beyitlerde Allah'ın kullarına ihsan eylediğine, hidayet eylediğine değinilmektedir. Şair, Allah'ın yardımıyla şana, şöhrete kavuştuğunu, Allah'ın izniyle Kâbe'yi tavaf ettiğini söylemektedir:

Visâl-i Kabesin Şâhıntavâf etmektedir kasdım

Ki ihsân eyledi Allâh bi-hamdi'llâh atâ gördüm (15. 4)

Ki âmir ile me'mûrin kamusu kıldılar ihsân

Hidâyet eyledi Allâh yetiştirdi izz ile şâna (78. 11)

Yezdân; Allah, İlâh demektir. Şair, “âbid-i Yezdân” vurgusuyla Allah'ın kulu olduğunu söylemekte ve gaflet uykusundan uyanarak Hakk'ın yolunda doğruluktan ayrılmamak gerektiğini dile getirmektedir:

Gâfil olma ey gönül gel hâb-ı gafletden uyan

Hak ile hak ol Necâti âbid-i Yezdân iken (11. 9)

Şair, Allah'tan yardım ve rıza dilemektedir. Dünyada ve ahirette Allah'ın rızasını istediğini, şeytanın şerrinden kendisini koruması için Allah'ın yardımına ihtiyacı olduğunu dile getirmektedir:

İstemem dünyâ vü ukbâ kıl rızânı yâ Kerim

Şerr-i şeytândan emin et eyle Yezdânım meded (43. 3)

Hazret; saygıdan dolayı büyüklere verilen unvandır. Şair Hazret-i Allah terkibiyle Allah lafzını daha da yüceltmektedir. Şair, doğru yolu kendisine gösteren mürşidinin Hacı Feyzullah olduğunu söyleyerek Allah'ın kendisine hidayet ettiğini dile getirmektedir:

Hidâyet eyledi Hazret-i Allâh

Bizi irşâd eden Hâcî Feyzullâh

Ednâ bendesiyim pes rûy-ı siyâh

Katre(y)i terk etdim aldım ummānı (82. 52)

Kibriyâ; Allah'ın azameti ve kudretiyle büyüklüğünü ifade eden isimdir. Allah'ın, Peygamber Efendimize hitaben “sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” sözünün geçtiği beyitte Allah “ Kibriyâ “olarak anılır:

Şânına *levlāke levlāk*¹ pes buyurdu Kibriyâ

Vaslına ermek dilerler cümle âlem müşteri (29. 3)

Cenab-ı Allah “fe'zkuru'llahe “ diye buyurdu. Allah'ı zikredin. Kalben ve dil ile Allah'ı zikretmek gerekir:

*Fe'zkuru'llāhe*² buyurdu ol Cenāb-ı kibriyâ

Kalb ile zikr eyle gel dil ile ikrarı gör (69. 3)

Dörtlükte Hakk ve İlâhkelimleri bir arada kullanılmıştır. Görünürde ibadet ehli bir sufi dahi olsa, kalp gözü kör olanların Allah'ı göremeyecekleri ve Allah'ın sırlarına eremeyecekleri anlatılmaktadır:

Kalb gözü amâdır ol Hakkı görmez

Esrâr-ı İlâhiye hiç akli ermez

İmâmınsag yanın kimseye vermez

Süretâ gösterir pes sūfiyânı (82. 28)

Hudâ; Farsça tanrı, ilâh demektir. Şair, Hudâ'dan sevgiliye kavuşmayı istemektedir. Böylece şair derdine derman bulmuş olur:

Dilerim ben Hudâdan kim visâl-i yâr-ı dildârı

Göreyim ayn-ı ibretle yetişdir derde dermanım (12. 6)

Allah'ın rahmet denizi sonsuzdur. Günahlarının affedilmesini isteyen kul, Allah'tan, Allah'ın rahmet denizinden ümidini kesmemelidir:

Rahmetin deryâsına yokdur nihâyet ey Hudâ

¹ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım.” (İsmâil el-Aclûnî, 1351: 164).

² “فأذكروا الله” el-Bakara 2/198.

Kesmezem senden ümidim eyle gufrānım meded (43. 2)

Bu sūretde kazandılar Malatıyye ahālisi

Ümidim var Hudādan kim ede afv ile gufrāna (78. 18)

Şair, dönemindeki insanların küfür ve zulümde çok ileri gittiklerini, Allah'ın yasaklarını çiğnediklerini, kendilerine öğüt verilecek olsa olsa, bundan dolayı küseceklerini dile getirerek, dönemin insanlarını eleştirmektedir:

Hudānın nehyine kadem basarlar

Eger pend edersem bana küserler

Depretme lisānın dilin keserler

Şimdiki insānlar eder tугyānı (82. 38)

Necatî insanlara öğüt vererek Allah'ın yasaklarına uymaları gerektiğini dile getirir. Tövbe edip şeriat yoluna doğru girmek gerekir. Çünkü ölüm gerçektir. Kabri düşünmek ve Allah'ın yasak ettiği şeyleri terk etmek gerekir:

Gelin ey kardaşlar tevbe kılalım

Şeriat rāhına togru gidelim

Hudānın nehyini gel terk edelim

Tefekkür kılalım ol kabristānı (82. 15)

Tanrı; Allah, ilâh demektir. Şair, dönem insanının, özellikle ticaret erbabının fazla alıp eksik satarak helal kazanca haram kattıklarını, sala vakti dükkânlarında yattıklarını, Allah'ın ezanının onların kulaklarına girmediğini dile getirerek eleştiride bulunmaktadır:

Ziyāde aluban noxsān satarlar

Harām kesb[i] helālına katarlar

Vakt-i salā dükkānında yatarlar

Girmez kulagina Tanrı ezānı (82. 7)

Mevlâ; ilâh anlamında kullanılan bir diğerk isimdir. Malatyalı Necatî Divanı'nda sadece bir beyitte geçmektedir. Allah'ın bütün sırlara tanık olduğu, her işinde bir hikmet olduğu vurgulanmaktadır:

Karışma hikmete her işi hakdır

Fi'l-cümle esrâra Mevlâ tanıkdır

Necâti içinde bir şeyi yokdur

Bend et mekkâreni salma insâna (81. 29)

Hak kelimesi Malatyalı Necatî Divanı'nda Allah kelimesini karşılamak üzere en çok zikredilen isimdir. Beyitlerde “râh-ı Hak, huzûr-ı Hakk, zikr-i Hakk, sırr-ı Hakk, feyz-i Hakk, bezm-i Hakk, tâlib-i Hak, esrâr-ı Hak, tarik-i Hakk” gibi terkiplerle sıkça geçmektedir. Şair, Peygamber'imizden şefâat dilemektedir:

Dutupdur yâ Resûla'llâh şefâat dâmenin destim

Ki ol izz-i huzûr-ı Hakka sensiz pâyı depretmez (2. 10)

Necatî, kitapları okumak suretiyle ilim tahsil ederek ve Allah'ı zikrederek rıza kapısına yönelmek gerektiğini dile getirir:

Azm edip bâb-ı rızâya baş açık yalın ayak

Zikr-i Hakkı ezber etsin cem edip bir bir kitâb (44. 4)

Hakk'ın sırlarını bilgisiz cahillerin anlayamacağını söyleyen şair, söz konusu sırlara muttali olanların gönüllerinin mamur olacağını, bunun dışındakilerin gönüllerinin ise harap durumda kalacağını belirtmektedir:

Sırr-ı Hakkı anlar ise cehl-i nâdân anlamaz

Bir gönül mamûr Necâti bin gönül olur harâb (44. 7)

Gönül mumunun ışığı dışarıya ışığını versin, Hakk'ın feyizli nurları bu âlem için kurtuluş olsun:

Zâhiren şem-i derûnun pertevi versin ziyâ

Feyz-i Hakkın enveri bu âleme olsun berat (48. 2)

Cân belasından sitemle, vücudunu/varlığını Hakk'ın meclisine ve aşkın okuna doğrult:

Tut vücūdun bezm-i Hakka cān belāsından sitem

Tutagör aşkın okuna olagör kalbur surat (48. 4)

Hak yolunda olursa, derdinin kalmayacağını belirten şair, bu yolda kâmil mürşidin kendisine rehberlik ettiğini, cahil ve bilgisizlerin işi anlamadan yapacakları eleştirilerleri de önemsemediğini ifade ediyor:

Ger olursam rāh-ı Hakda ey Necātigam degil

Mürşid-i kāmili buldum cāhil (ü) nādāna ne (46. 10)

Zü'l-celâl; celâl, ululuk sahibi olan Allah'ın ismidir. Malatyalı Necâti Divanı'nda Allah'ın, esmaü'l-hüsânından olan Zül'l-celâl ismi beyitlerde sıkça anılmıştır. Şair, Allah'tan hidayet ve af dilerken Zü'l-celâl ismine sığınır. Allah'ın dünya ve ahirette sıkıntı vermemesini, isyanını ve hatalarını affetmesini ister

Dilerim bir noktasın makbül ede ol Zü'l-celâl

Afv ede isyânımı sehv-i lisânımdan hatâ (1. 8)

Hidâyet eylesin sana Zü'l-celâl

Dünyâ vü âhretde vermesin melâl

Ömrün mezid olsun bulmasın zevâl

Kahr eylesin Allâh kibr-i düşmâni (82. 19)

Kerim olan Allah, her şeyi kudretiyle en güzel şekilde yaratmıştır. Şaire göre, Celâl sahibi ve Kerîm olan Allah, memleketi Malatya'yı en güzel şekliyle yaratmıştır. Asbuzu/Malatya'nın Orduzu ve Çarmuzu semtleri eşi benzeri olmayan yerlerdir:

Kudretiyle hüb yaratmış ol Kerim-i Zü'l-celâl

Orduzu alâ mekândır belde-i kurb-ı şimâl

Çok safâsı Çarmuzunun misli yok olmak muhâl

Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunun (4. 9)

Malatya gibi İstanbul da Allah tarafından eşi benzeri olmayacak şekilde yaratılmıştır. Beylerbeyi, Havuzbaşı ve Dolmabahçe benzeri olmayan yerlerdir:

Kıl nazar Beglerbegine hüb yaratmış Zü'l-celâl
Çok safâ Havızbaşında zerrece olmaz melâl
Dolmabahçeye nazar kıl misli yok olmak muhâl
Var ise göster bana bir mislini İstanbulun (76. 10)

Rahîm; merhametli, esirgeyen anlamındadır. Allah'ın esmaü'l-hüsânından biridir. Şair, Allah'tan doğru yola ulaşmayı isterken, Allah'tan yardım dilerken Allah'ın Rahîm ismini zikreder. Cehennem ateşinden uzak etmesi için Allah'a yalvarır:

Bu Necâti kuluna eyle hidâyet yâ Rahîm
Ol cahîminden azâd et pür-atâsın pür-atâ (1. 17)
Bu Necâtî kuluna eyle hidâyet yâ Rahîm
Pes cahîminden baid et eyle Sübhânım meded (43. 5)

Celle Celâlühü, Allah'ın esmaü'l-hüsânından olup şanı çok yüce olan Allah anlamındadır. Şair Allah'a kurban olduğunu, gönlünün sabra mecalinin kalmadığını dile getirmektedir:

Nice sabr eylesin gönlüm benim sabra mecâlim yok
Senin Celle Celâlidir beni kurbân eden yâ hû (3. 4)

Vâhid; tek, yalnız olan demektir. Allah'ın esmaü'l-hüsânından biridir. Allah'ın ortağı olmadığını vurgulayan şair, Allah'a Vâhid ismiyle seslenir. Allah'ın ortağı olmadığı, rahmet ve merhameti bol olduğu için şairin Allah'tan ümidini kesmediğini ifade etmektedir:

Ümidim kesme[ze]m bi'llâh şerikin yokdur ey Vâhid
Senin rahm (u) rahîmindir beni gufrân eden yâ hû (3. 7)

Tevvâb; iyilik ve ihsanı bol olan, kullarının tövbesini kabul eden demektir. Tevvâb, Allah'ın esmaü'l-hüsânından biridir. Şair, insanların Allah'tan af dileyince Allah'ın Tevvâb ismiyle insanı affedeceğini, merhametinin bol olduğunu dile getirmektedir:

Mā-hasal levn-i cehāletde kalıp ār eyleme

Kıl recā afvın Hudānın an-karib Tevvāba gel (8. 6)

Keremi, lütuf ve ihsanı bol, karşılıksız veren, çok ikram eden anlamındaki Kerîm, Allah'ın esmaü'l-hüsânından biridir. Şair, Allah'tan hidayet isterken, Allah'ın Kerim ismini zikretmektedir. Her şeyden ümidini kestiğini, sadece Allah'tan hidayet istediğini dile getirmektedir:

Cümleden kesdim ümidim kıl hidāyet yā Kerîm

Ol Habîbin hürmeti rahmāna geldim gıtmezem (35. 6)

Gaffâr; günahları örten ve çok mağfîret eden, dilediğini günah işlemekten koruyan demektir. Allah'ın esmaü'l-hüsânından biridir. Şair, Allah'tan af dilerken, O'nun Gaffâr ismini zikretmektedir. Şair Allah'ın emrine itaat etmeyi, dünyadan el çekmeyi böylece Allah'ın insanların günahlarını affedeceğini dile getirmektedir:

Çek yedin gel māsivādan eyle dünyādan firār

Kıl itāat emr-i Hakka afv ile Gaffāri gör (69. 5)

Bârî; her şeyi kusursuz ve mütenasip yaratan demektir. Allah'ın esmaü'l-hüsânından biridir. Şair, Allah'ın takdirine boyun bükerek onun yoluna canlarının feda olduğunu dile getirmektedir:

Böyle takdir etmiş ol Bāri Hudā

Pes Hakkın yoluna cānımız fedā

Zekāt sadaka(y)ı kılmazlar edā

Defderlere toldururlar isyānı (82. 39)

Hâlık; yaratan, yoktan var eden, varlıkların geçireceği halleri takdir eden Allah'ın esma'ül-hüsânından biridir. Malatyalı Necâti Divanı'nda beyitlerde Hallâk şekliyle de geçmektedir. Yoktan var eden Allah'ın sevgilisi olmak için gece gündüz dergâhta ibadet etmek gerekir. . Allah'ın sevgisini kazanmanın yolu dergâhtan geçer, muhabbet bağına girmek, gül bahçesine minnet etmemek gerekir:

Rüz [u] şeb dergāha yüz tut Hâlıkın mahbūbu ol

Gir mahabbet bāğına gülşene minnet eyleme(20. 3)

Şair şu beyitte ise insanı yoktan var eden Hallâk'ı unutup başka şeylere sapan insanı, Yaratıcı ile yaratılanı birbirinden ayıramayıp batıla saptığı için eleştirmektedir:

Seni halk eyleyen Hällâkı koydun gayrıya sapdın

N'îçün Hak ile mahlûku ki tefrik etmedin tezvîr (9. 6)

Rahmân; dünyada bütün mahlukâta merhamet eden, şefkat gösteren, rahmet eden Allah'ın ismidir. Allah'ın Rahman ismi Malatyalı Necâti Divanı'nda "bâb-ı Rahmân, râh-ı Rahmân, feyz-i Rahmân, arş-ı Rahmân" terkipleri ile sıkça anılmıştır. Şair günahkâr olduğunu, dertlerine derman aradığını, Allah'tan yardım istediğini, Allah'ın merhametine muhtaç olduğunu anlattığı beyitlerde Allah'ın Rahmân ismini zikreder. Çünkü Rahmân ismi Allah'ın rahmetinin, merhametini ifade etmektedir:

Mücrimim geldim kapına eyle Rahmânım meded

Dertliyim dermâna geldim eyle dermânım meded (43. 1)

Rahmân'ın kapısında olan, Rahmân'ın yolunda olan başka bir şeye muhtaç olmaz. Allah'tan başkasına muhtaç olmamak için gönül hazinesini açmak gerekir:

Yetiş kim bâb-ı Rahmâna ki gayra olma gel muhtâc

Gönül kenzin güşâd eyle ki gayra olma gel muhtâc (59. 1)

Dünyaya gelen herkes ölümü tadacak ve ahirete göcecektir. Ahiret yoluna giderken Allah'ın yolundan gitmek gerekirken Allah'tan başkasına muhtaç olunmasın:

Ki herkes râh-ı ukbâya gider bir yol kenârından

Gidegör râh-ı Rahmâna ki gayra olma gel muhtâc (59. 4)

Sübhân; her türlü noksanlıktan ve beşeri sıfatlardan uzak olan Allah demektir. Beyitlerde "bâb-ı Sübhân, emr-i Sübhân" terkipleri ile geçmektedir. Şair, Sübhân olan Allah'ın kapısına sığındığını söyleyerek Allah'tan af diler:

Beni afv eyle Sultânım Habibin hürmeti yâ Rab

Necâti sâilin her dem sığındı bâb-ı Sübhâna (78. 35)

Şairin toplumsal eleştirilerde bulunduğu şu dörtlükte ise ağızlarından küfür eksik olmayan insanlara nasihat etse tesir etmeyeceğini, kendisinin elinden bir şey

gelmediğini, söz konusu halkın Sübhân olan Allah'ın emir ve nehiyelerine itaat etmediklerini söylemektedir:

Nasihât edersen eylemez tesir
Lisânından çıkan hep küfr-i kâfir
Ne gelir destinden ne yapsın şâir
İtâat kılmazlar emr-i Sübhânı (82. 16)

Baharın gelişiyile tabiatte meydana gelen değişikliklerin tasvir edildiği Bahar Destanı'nda geçen şu dörtlükte, Allah tarafından seher yeline karları eritmesi için emir verildiği, bülbüllerin gece gündüz feryad ve figan ederek haykırdıkları anlatılmaktadır:

Emr oldu ol Hakdan bād-ı sabāya
Eritdi karları dökdü ovaya
Bülbüller başladı her dem nidāya
Rüz [u] şeb feryād (u) figân ederler(79. 2)

Şair, Hakk'ın yolundan bir an bile olsa ayrılmayacağını, Nakşî tarikatında karar kıldığını söyleyerek kendi tarikatı hakkında bilgi vermektedir:

Rāh-ı Hakdan bir dem eylemem firār
Tarik-i Nakşide kılmışım karār
Kendi derünümde gizledim esrār
İlm-i bātın ile tutdum irfânı (82. 53)

Hak olan Allah'ın emri ve isteği olmadan sinek bile kımıldayamaz. Her şey onun izniyle hareket eder. Bu fâni dünya için zorluk ve mihnet çekmek, bu dünyaya gereğinden fazla emek vermek boşunadır:

Ger Hakdan olmazsa deprenmez sinek
Şu deni dünyāya çekme gel emek
İsyân bizlerindir kime ne diyek
Zirā incitdiler ehl-i imānı (82. 21)

Malatyalı Necâti, Allah'a yalvararak günahlarının bağışlanmasını, Allah'ın kendisine merhamet etmesini dilemektedir. Peygamber'imizin hatrına kendisini kemal yolundan ayırmamasını ister:

Bağışla cürmümü yâ Rab Necâtikuluna rahm et
Habibin hürmeti Şâhım ayırma ki kemâlâtdan (40. 9)

Âlemlerin Rabbi olan Allah her şeyi güzel yaratmıştır. Şair, İstanbul övgüsündeki manzumesinde geçen şu dizelerde Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın, İstanbul'u eşsiz bir güzellikte yarattığını ve buranın bir başka örneğinin bulunmadığını dile getirmiştir:

Ne güzel halk eylemişdir anı Rabbü'l-âlemin
Görmedim göster bana bir mislini İstanbulun (76. 2)

1.3.Melekler

Melekler nurdan yaratılmıştır. Dişi ve erkek değildirler. Melekler yemez, içmez ve uyumazlar. Başka yaratılmışlara benzemezler, Allah tarafından verilen emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar. Melekler sürekli Allah'a zikir ve tesbih ederler. Büyük melek olarak bilinen dört melek vardır. Bunlar; Cebrail, İsrâfil, Mikâil, Azrâil'dir. Bunun dışında Rıdvân, Kirâmen Kâtibîn ve Münker-Nekir melekleri vardır ve bu melekler diğer meleklerden ayırdırlar ve üstündürler. Melekler gece gündüz Allah'a ibadet ederler. Kutsal kitabımız Kuran-ı Kerim'de meleklerden birçok defa bahsedilmektedir.

Necâti Bahar Destanı'nda, rahmetin melekler aracılığıyla gönderildiğine böylece yeryüzünün türlü türlü çiçeklerle donatıldığına değinir:

Gönderir rahmeti gökden melekler
Tonanır yeryüzü elvân çiçekler
Ol vakitte kabûl olur dilekler
Herkesin derdine dermân ederler (79. 3)

Allah, Peygamber'imiz için bütün felekleri yaratmıştır. Melekler, insanlar, cinler Muhammed Mustafa'nın hürmetine dirilmiştir:

Ümmetin tutdu cihānı yā Muhammed Mustafā

Hāk-pāyına dirildi ta melek ins [ü] peri (29. 4)

1.3.1. Cebrâil (Cibrîl)

Cebrâil; dört büyük melekten biridir. Allah ile Peygamberler arasında elçilik görevi yapmaktadır. Allah'ın emirlerini ve vahiylerini Peygamberlere iletmektedir. Diğer melekler iki, üç, dört kanatlı iken Cebrâil'in altı yüz kanadı bulunmaktadır. Peygamber Efendimiz'e de altı yüz kanadı ile görünmüştür. Cebrâil; Kuran'da Cibrîl, Rûh, Rûhu'l-kudüs gibi farklı isimlerle de anılmaktadır. Kendisi karşı konulamayacak şekilde müthiş bir güce sahip şekilde tanımlanır. Çeşitli ayetlerde belirtildiği üzere Cebrâil üstün bir akla ve kesin bilgilere sahip olan, diğer melekler tarafından mutlak itaat edilen, çok itibarlı ve şerefli bir elçidir. Cebrâil kâfirlere karşı Hz. Muhammed'in dostu, Müslümanların destekleyicisi olmuştur. Kadir gecesinde meleklerle birlikte yeryüzüne inmektedir ve âhiretde insanlar hesaba çekilirken meleklerin yanında bulunacaktır. Bazı Hadislerde Cebrâil'in güzel bir insan suretinde, birkaç defa da Dihyeb. Halîfe adlı sahâbînin sûretinde Hz. Peygamber'e gelerek ona, namaz, abdest, hac gibi ibadetlerin önemi hakkında bilgiler verdiği, çeşitli konularda Peygamberimiz'e açıklamalarda bulunduğu bilinmektedir. Cebrâil Ramazan aylarında her gece Hz. Muhammed'in yanına gelerek nâzil olan âyetleri onun ağzından dinlerdi. İslâmî geleneğin bir parçası olarak Cebrâil'in adı anılınca ona salâtüselâm getirmek dinî terbiyenin bir gereği sayılmıştır.

Kuran-ı Kerim, Cebrâil aracılığıyla gökten indirilmiştir. Malatyalı Necâti Divanı'nda Kuran'ın gökten indirilmesi olayına telmih yapılmaktadır. Cebrâil'in gökten indirdiği Kuran'a insanların meyletmediği, kâfirlerin Müslümanları kötülediği, insanlarda Allah korkusu kalmadığı vurgulanmaktadır:

Semâdan indirdi Cibril-i emin

Nâsa tesir etmez Furkân-ı mübin

Müslimi zemm eder kâfir-i bi-din

Kalmadı cihānda havf-ı Rabbāni (82. 33)

1.3. 2. Azrâil

Azrâil'in kelime anlamı can alıcı ya da can alan demektir. Azrâil, ölüm meleği olarak bilinir. Dört büyük melekten birisidir ve insanların ruhunu almakla görevlendirilmiştir. Kuran-ı Kerim'de de Azrâil'in adı sıkça geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği üzere ölüm melekleri, kötülüklerden kendilerini muhafaza eden müminlerin ruhlarını alırken şefkatli ve nezaketli bir biçimde hareket ederler ve onlara selâm verirler, kötülük yapanların, zulümde bulunanların canlarını alırken de yüzlerine ve arkalarına vurarak onlara karşı sert ifadeler kullanırlar.

Necâti Divanı'nda sadece bir beyitte Azrâil'den bahsedilmektedir. Beyitte “desti Azrâil” terkibi ile Azrâil'in can almasına vurgu yapılmaktadır. Ecel kadehi sunulduğunda Azrâil'in eli yetişir. Ecel kadehinde hakikat şerbeti vardır:

Ecel cāmın sunar sâki hakikat şerbetin yâ hū

Yetişir dest-i Azrâil veli tozu dumanlıktır (68. 3)

1.3.3. İsrâfil

İsrâfil'de dört büyük melekten birisidir. İsrâfil Âdem Peygamber'e ilk secde eden melek olarak bilinmektedir. Kıyamet günü Sûr'a üfleyecektir. Sûr'a ilk üfürüşünde canlıların öleceği, ikinci üfürüşünde ise hesap için dirilecekleri bilinmektedir. İsrâfil, Allah'ın “üfle!” emrini beklemektedir. Görevini yaparken sağında Cebrâil, solunda da Mikâil bulunacaktır.

Malatyalı Necâti Divanı'nda, İsrâfil'in Sûr'a üflemesine değinilir. Allah'ın güzelliği yarattığı bütün eşyaya yansımıştır. Ancak kıyamet günü her şey için Sûr üflenecek ve kıyamet kopacaktır:

Cümle eşyâda cemâl-i pâkin ızhâr eylemiş

Nare-i İsrâfil urdu cümleye çaldı sūr (14. 2)

1.4. Kur'ân

Kur'ân; Allah tarafından içerisinde bulunan ayetleri dört büyük melekten biri olan Cebrâil vasıtasıyla İslâm dininin son Peygamber'i Hz.Muhammed (s.a.v)'e vahiyler halinde indirilen kutsal kitaptır. Kur'ân-ı Kerim Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle bitmektedir.

Malatyalı Necâti Divanı'nda semâvî kitaplardan sadece Kur'ân'ın ismi beyitlerde zikredilmektedir. Furkân, hakla batılı birbirinden ayıran anlamında Kur'ân-ı Kerim yerine kullanılır. Necâti Divanı'nda Kur'ân, Furkan kelimeleri kutsal kitabımızı karşılamak üzere kullanılan kelimelerdir.

Dört kutsal kitap vardır. Bu kutsal kitaplarda insanların dünya ve ahiret hayatında mutlu olmaları için yapmaları gereken bilgiler bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde dört kitap gece gündüz okunup tefsir edilse bile dönem insanına hiçbir şekilde fayda etmeyeceği anlatılmaktadır. Bu durum şairin yaşadığı dönemde halkın manevî değerlerden uzaklaştığını göstermektedir:

Dört kitâbı okuyup tefsir edersen ser-te-ser

Zerrece zihnine girmez câhil (ü) nādānenin (33. 5)

Dört kitâbı okuyup tefsir edersen rûz [u] şeb

Kimsenin zihnine girmez kesb-i kâr eyyamıdır (34. 6)

Dört kitâbı tefsir etsen kim maāza'llāh belid

Zerrece zihnine girmez hiç ferahnāk olmamış (37. 4)

Furkân-ı mübîn terkinin anlamı; açık olan, yol gösteren hak ile bātılı birbirinden ayıran Kur'ân anlamındadır. Dörtlükte Kur'ân'ın Cebrâil aracılığıyla gökten indirildiğinden ancak Kur'ân'ın insanlara tesir etmediğinden şikâyet edilmektedir:

Semādan indirdi Cibril-i emin

Nāsa tesir etmez Furkân-ı mübin

Müslimi zemm eder kâfir-i bi-din

Kalmadı cihānda havf-ı Rabbāni (82. 33)

Necâtî, Yangın Destanı'ndaki şu dörtlükte, halkın manevî değerlerden ne kadar uzaklaştığını dile getirmektedir. Rakı ve şarap o kadar meşrulaştırılmıştır ki kimse bunun haram olduğunu düşünmemektedir. İnsanlar işledikleri haramlardan dolayı Hakk'ın bela vereceğini düşünmemektedir. Şair son dizede Kur'an ve hadisin hayatın merkezinde olması gerektiğini, bu kaynaklardaki kurallara göre hayatın şekillendirilmesi hususunda uyarıda bulunmaktadır:

Ciger ihrāk olup benzer kebāba

Hiç bir söz yokdur rakı şarāba

Hakkın belāları gelmez hesāba

Nazar kıl hadise yokla Kurānı (82. 45)

1.5. Âyetler, Hadisler

1.5.1. Âyet

Kutsal kitabımız olan Kurān-ı Kerim’de bulunan sûre ve duaları oluşturan harfler, kelimeler ve cümleler ayet olarak adlandırılmaktadır. Ayetlerin vahiyler aracılığıyla geldiği bilinmektedir. Ayet sözcüğü İslâm dininde âyet-i kerime şeklinde de kullanılmaktadır. Kelime manası olarak delil, kanıt, işaret anlamlarına gelmektedir. Kurān-ı Kerim’de kaç ayet olduğuyla alakalı İslâm bilginleri arasında fikir ayrılıkları olsa da 6666 ayet olduğu kabul edilmektedir.

Necâti Divanında sıkça ayet iktibasları yapmıştır. Bakara sûresi 152, 156. âyetler, Zuhurf sûresi 32. âyet şairin iktibas yaptığı ayetlerdir.

Bakara sûresi 152. âyet olan “Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin. Bana nankörlük etmeyin.” Âyette geçen “Artık siz beni anın” anlamındaki fezkürûnî lafzı Malatyalı Necâti tarafından sıkça iktibas edilmiş ve kullanılmıştır. Zikir hem kalple hem dille hem de fiilen yapılır. Her tutum ve davranışta Allah’ı hatırlamakla yapılan zikir kalp ile olandır; Allah’ın isimlerini ve sıfatlarını, tesbihlerini, dua cümlelerini tekrar etmekle yapılan zikir dil ile olandır; Allah’ın iradesine uygun yaşamakla yapılan zikir ise fiilen olan zikirdir. Tasavvufta zikrin üç türlüsüne de yer verilmiştir. Tasavvufta zikir kurtuluş ve mutluluğun kaynağı olması bakımından önemli görülmüştür. Allah’ın sevgisine erişmek isteyenler zikir etmelidir.

Allah,” fe’zkuru’llâhe “diye buyurmuştur. Bunun için Allah’ı hem kalp ile hem dil ile zikretmek gerekir:

Fe’zkuru’llâhe³ buyurdu ol Cenāb-ı kibriyā

Kalb ile zikr eyle gel dil ile ikrārı gör (69. 3)

Malatyalı Necâti, şiirlerinde Bakara sûresinin 156. ayetinde geçen “*innā ileyh rāciūn*” sözüne iktibas yapmıştır. Biri öldüğü vakit, insanlar âh vâh ederek “şüphesiz,

Allah'a döneceğiz" derler. Nihayi olarak varılacak yerin ahiret olduğunu düşünerek namaz, oruç, hac ve zekât ibadetinin yerine getirilmesi gerekir:

Hasretâ âh vâh diyeler *innâ ileyh rāciûn*³

Kıl salât ile sıyâmı hac ile nisâba gel (8. 4)

Allah'a güvenip tevekkül etmek gerekir. Kul, eldekine kanâat edip Allah ne takdir ettiyse onunla yetinilmelidir. Allah, kendi rahmetini kendi paylaşacaktır:

Tevekkül bâbına yüz tut gözet *nahnu kasemnâyi*⁴

Kanâat kenzini keşf et ne kim kıldıysa ol takdir (9. 3)

Kanâat kıl eyâ âbid gözet *nahnu kasemnâyı*

Necâti nefsi emmâre zirâ ben ejdehâ gördüm (15. 7)

Şair, insanlara öğütte bulunarak nahnu kasemnâya kanâat etmelerini önermektedir. Nimetlerin bölüşürülmesinde Allah'ın hikmeti vardır:

Kerem kıl efendim eyle gel dikkat

Ednâ kelâmıma eyle gel şefkat

Nahnu kasemnâya yokdur kanâat

Taksim-i kismetde ol âb (u) dâni (82. 42)

1.5.2. Hadîs

Sonradan meydana gelen, yok iken var olan anlamlarına gelen hadîs, Peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in kutsal sözlerine ve eylemlerine verilen isimdir. Peygamber Efendimizin söylemiş olduğu sözlere hadîs-i kavli denilirken yapmış olduğu işlere de hadîs-i fi'lî denilmektedir. Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla iletilen hadîslere kutsal hadîs manasına gelen Hadîs-i kudsî denir. İslâm dininde hadisler çok büyük önem taşır. Edebiyatımızda da hadîslerden iktibaslara ve telmihlere sıkça rastlanmaktadır. Hadîslerin özellikle divan şiirinde oldukça yer tuttuğu görülmektedir. Malatyalı Necâti Divanı'nda da şair, hadislere sıkça yer vermiştir.

³ "انا لله وانا اليه راجعون" . . . Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz." el-Bakara 2/156.

⁴ "Rabbinin rahmetini onlar mı bölüşürüyorlar? نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحياة الدنيا" . . . "ez-Zuhuf 43/32.

Malatyalı Necâti, “Nefsini bilen, Rabbini bilir” hadisini şiirlerinde iktibas yaparak kullanır. Kendisinin “men aref” sözünün anlamının farkında olduğunu belirtmektedir:

Kalemi zümremiz ol şehriyârı eyledik seyrân
Bugünde pes görmeyen yârı yarında görmez ol hayvân
Sıfâtımdır gerçi imân Necâtimen aref ‘denkan
Be hey zâhid bu sözler hep sana hüccet (ü) burhân
Yeter zemm eyleme zâhid ben bende-i çâr-yârim
Pirimdir Nakş-bendiyye ledün dersinde ezkârım (72. 5)

“Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, beni bilmeleri için bütün mahlûkatı yarattım. Allah’ın sonsuz tecellisinin kaynağı olduğu halde kendisinde hiç bir eksilmenin söz konusu olmaması O’nun bir hazineye benzetilmesine sebep olmuştur. Mutasavvıflara göre bu söz ilâhî aşkın kaynağı sayılmıştır. Onlar varlığın yaratılmasının asıl sebebini Yüce Allah’ın kendi zâtına olan sevgisi olarak nitelendirirler. Bu kutsî hadis, Divan şairleri arasında da tasavvufî yönü olmayan şairler arasında da sıkça kullanılmıştır.

Allah, “*Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, beni bilmeleri için bütün mahlukâtı yarattım.*” buyuruyor. Peygamber Efendimiz de küntü kenzin hazine odasıdır. Güneş, ay, yıldızlar parlaklığını Peygamber’imizin yüzünden almıştır:

Nūr-ı vechinden alındı encüm (ü) şems (ü) kamer
*Küntü kenzin*⁵ mahzenisin yâ Resûl-i kâinât (45. 2)

Malatyalı Necâti de diğer divan şairleri gibi şiirlerinde bu sözü iktibas yoluyla kullanmıştır. Şair, levlâke levlâk sözünün Hz. Peygamber’in şahsına söylendiğini dile getirerek bütün âlemin isteğinin ona kavuşmak olduğunu söyler:

Şânına *levlâke levlâk* pes buyurdu Kibriyâ
Vaslına ermek dilerler cümle âlem müşteri (29. 3)

⁵كنت كنزا مخفيا فأحببت أن أعرف فخلقت خلقا في عرفوني
“Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, beni bilmeleri için bütün mahlukâtı yarattım.” (İsmâil el-Aclûnî, 1351: 132).

1.6. Peygamberler

1.6. 1. Peygamber, Nebî, Enbiyâ

Peygamber Allah tarafından vahiy yoluyla aldığı bilgileri ve emirleri tebliğ etmek aynı zamanda muhataplarını İslâm dinine çağırarak görevlendirilmiş yüksek vasıflı kişiye verilen addır. Peygamber “haber getiren” anlamına gelen bir kelimedir. Kutsal kitabımız Kurân-ı Kerimde Peygamber sözcüğü yerine nebî, resûl ve mürsel ifadeleri kullanılmıştır. Nebî kelimesinin sözlük anlamı “haber veren, açık seçik yol” şeklindedir. Resûl ve Mürsel kelimelerinin sözlük anlamı ise “gönderilmiş kişi”dir.

Necâti Divanı’nda, Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Ya’kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Mûsâ, Hz. Hızır, Hz. Süleymân, Hz. İsmâ ve son olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere on Peygamberin adı ve dört halife geçmektedir.

Şu beyitte şair, nebilerin önderi, insanların ve cinlerin peygamberi olarak vasfettiği Hz. Muhammed’i selamlamaktadır:

Merhabâlar merhabâ yâ enbiyâlar serveri

Merhabâlar merhabâ yâ ins [ü] cin peygamberi (29. 1)

Necâti şiirlerinde, kimi zaman yaşadığı çağın insanlarını eleştirmiştir. Şu dörtlükte, toplumun içinde bulunduğu hâl ve gidişata Allah ve Peygamberin razı gelmeyeceğini dile getirmektedir:

Bu bir fâni gaddâr kimseye kalmaz

Merâkla milletin hiç yüzü gülmez

Şu gidişe Peygamber Hak râzı olmaz

Atdılar yok yere dini imâni (82. 46)

1.6.2. Hz. Âdem

Âdem, semâvi kitaplara göre ilk insan ve ilk Peygamber olarak bilinmektedir. İslâmî kaynaklara göre de insanlığın atasıdır. Hz. Âdem’ in ilk insan olması, Hz. Havva’nın kendisinin eye kemiğinden yaratıldığına inanılması ve cennetten çıkarılarak dünyaya indirilmesi sebebiyle diğer peygamberlere göre çok daha geniş yankılar uyandırmıştır.(Ceylân, 2000: 363). Kurân-ı Kerim’de de Allah’ın seçkin kıldığı kişiler arasında yer alır. Bu sebepten ötürü “safiyullah” unvanlarıyla da anılmıştır. Kurân-ı

Kerim’de bahsedildiğine göre Hz. Âdem’in yaratılışının diğer insanlardan farklı olduğu bilinmektedir. Âl-i İmran sûresinin elli dokuzuncu ayetine baktığımızda “Allah nezdinde-yaratılış bakımından-İsâ’nın durumu Âdem’e benzer; Allah onu topraktan yarattı; sonra ona “ol” dedi ve oluverdi denilerek Hz. Âdem’in yaratılışındaki olağanüstü duruma işaret edilmiştir.

Yaratılan ilk insan Hz. Âdem’dir. Bütün insanlık Âdem’in soyundan gelmiştir. Afyon Destanı’nda geçen şu dörtlükte afyon ekim ve dikimi eleştirilmektedir. Şair, Hz. Âdem’den beri iyi niyetle hiç kimsenin afyon işiyle uğraşmadığını belirtmektedir:

Hazret-i Âdemden berü kimse ekmemiş
Habisintohumun kimse dikmemiş
Şu kadar tarlaya gübre çekmemiş
Anlarda yok mudu hiç akıl-dâna (81. 9)

1.6.3. Hz. İbrahim

Hz. İbrâhim’in babası Âzer, annesi ise Ūşa’dır. Nemrut bir rüya görür ve bu rüya sonucunda ülkede iki yıl süreyle doğan tüm çocukları öldürtmeye başlar. Ūşa, İbrâhim’i gizlice dünyaya getirir ve onu Kûşa civarında bir mağarada saklayarak büyütür. İbrâhim daha çok küçük yaşlarda bile puta tapan Bâbil halkına hayret eder putların işe yaramaz şeyler olduğunu düşünür. Bir gün tüm halk kurban kesmek için şehri terk eder ve İbrâhim de puthâneye giderek tüm putları kırar ve baltayı en büyük putun boynuna asar. Bunun üzerine Nemrut onu cezalandırıp öldürmek için büyük bir ateş yakar ve İbrâhim’i ateşe atar. Cebrâil Allah’ın emriyle Hz.İbrâhim’i ateşten kurtarır ve İbrâhim’in atıldığı ateş gül bahçesine dönüşür. Ateş günlerce yanar ancak içi gülistana dönüşür. Bu olay üzerine Hz. İbrâhim ailesi ve kendisine inananlarla birlikte Bâbil’i terk edip Şam’a gider. Şam’da Sara ile evlenir ancak burada kıtlık çıkar ve Mısır’a gider. Burada da Hacer validemiz ile evlilik yapar. Sara’nın çocuğu olmaz, Hacer’in de çocuğu olmayınca Allah’tan bir çocuk ister ve bu çocuğu Allah adına kurban edeceğini söyler. Bunun üzerine Hacer’den İsmâil adında bir erkek çocuğu dünyaya gelir. İsmâil 7-8 yaşlarına geldiğinde kendisine sözü hatırlatılır. Bir gün İsmâil’i süsleyip kurban etmeye götürür ve o esnada bıçak kesmez ve bir melek bir koç getirerek oğlu yerine koçu kurban etmesini söyler (Pala, 2007: 225).

Malatyalı Necâti Divanı'nda Hz. İbrahim'in ateşe atılması olayına telmih yapılır. Şefaât isteyen Muhammed Mustafa'dan şefaât dilemelidir. Aşk isteyen de yanmalı ve Hz. İbrâhim gibi ateşe düşmelidir:

Eger âşık isen yâra düş İbrâhim gibi nâra

Dilersen şefkat-i şâfi Muhammed Mustafâdan al (27. 3)

1.6.4. Hz. Yâkûb

Yâkûb, İshâk Peygamberin oğludur ve aynı zamanda Hz. İbrâhim'in de torunudur. Yâkûb Peygamber'in on iki erkek evladı vardır. Dayısının iki kızı ile evlenmiştir. Yusûf ve Bünyamin adındaki iki evladı aynı annedendir. Hz. Yâkûb oğlu Yusûf'taki hikmeti fark etmiştir ve Yusûf'a diğer evlatlarından biraz daha fazla önem vermiştir. Ama bunu anlayan kardeşleri Yusûf'u kıskanarak bir kuyuya atmışlardır. Babalarına da Yusûf'u kurt kaptı diye yalan söylemişlerdir. Bu olay üzerine Hz. Yâkûb hüzünler kulübesi diye bilinen kulübesinde yıllarca ağlamıştır ve ağlamaktan gözleri kör olmuştur. (Ceylan, 2000: 365). Aradan yıllar geçtikten sonra Yusûf kardeşi Bünyâmin ile babasına gömleğini göndermiştir. Bu olaydan sonra Hz. Yâkûb'un gözleri açılmıştır.

Malatyalı Necâti Divanı'nda Hz. Ya'kûb'un evi olan "beytü'l-hazan" (hüzünler kulübesi)nden bahsedilir. Ya'kûb Peygamber'in gece gündüz, hüzünler kulübesinde ağlamasına telmih yapılır. Âşık sevgilinin hasretinden Yakûb Peygamber gibi gece gündüz ağlamaktadır. Âşığın âhı göklere çıkmıştır. Âşık sevgiliden artık yüzünü güldürmesini istemektedir:

Rûz [u] şeb beytü'l-hazanda inlerim Yakûb gibi

Çıkdı âsmâna âhim dildârım ağlatma beni (67. 6)

1.6.5. Hz. Yusûf

Yusûf, Yakup Peygamber'in 12 çocuğundan biridir. Hz. Yakûb, oğlu Yusûf'taki hikmeti fark ettiği için ona diğer çocuklarından daha fazla özen göstermiştir. Ve bu durum diğer çocukları tarafından kıskanılmıştır. Hz. Yusûf'un bilinen en önemli özelliği dillere destan olan güzelliğidir. Gerek Yusûf'un çok güzel olması gerek babası tarafından çok sevilmesi diğer kardeşlerinin ona nefret duymasına ve Yusûf'u kuyuya atıp ölüme terk etmelerine neden olmuştur. Çocuklarının Hz. Yakûb'a, Yusûf'un öldüğünü söylemeleri üzerine Yakûb Peygamber öyle üzümüştür ki ağlamaktan gözleri

kör olmuştur. Bu sırada Hz. Yusûf'u kuyudan su almaya gelen bir kervan bulur ve kuyudan çıkarıp köle olarak çok ucuza satar. Yusûf yaşadığı evde çeşitli iftiralara maruz kalır. Masum olduğu kanıtlandığı halde yanlışla düşmemek için Allah'tan yardım diler ve zindana atılır. Daha sonra bir rüyayı yorumlaması üzerine zindandan çıkarılır ve makam mevki sahibi olur. Hz.Yusûf her şeye rağmen kardeşlerini affeder ve kıtlık döneminde onlara yardımcı olur. Kardeşi Bünyâmin Yusûf'un gömleğini babasına götürür ve oğlunun yaşadığını öğrenen Hz. Yakûb'un gözleri açılır.(Kur'an-ı Kerim Meâli, 2005: 234-246). Hz. Yusuf Divan şiirinde adı en çok zikredilen peygamberlerden olmuştur. Hz. Yusuf eşsiz güzelliğiyle, kardeşlerinin kendisini kıskanıp kuyuya atmasıyla, köle olarak çok ucuza satılıp daha sonra makam mevki sahibi olmasıyla şiirlere her zaman konu olmuştur.

Hz.Yakûb yıllarca Hz. Yusûf'un hasretini çekmiş ve ona olan özlemiyle gözyaşı dökmüştür. Sonunda Hz.Yakûb oğluna kavuşmuştur. Peygamberlerin hayatlarından ilham alan şairler de şiirlerinde bunu yansıtmışlardır. Hz.Yakûb ve Hz.Yusûf beyitlerde birlikte anılır. Yakûb gibi hasretten ah etmeyenler Yusûf'un yolunu bulamazlar:

Hasretâ firkat ile âh etmeyen Yakûb gibi

Bulmadılar bilmiş ol kim Yûsuf-ı Kenâna râh (60. 2)

1.6.6. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb sabır timsali olarak bilinen peygamberdir. Hz. Eyyûb çok zengindi, Rahme adında bir hanımı ve birçok evladı vardı, kısacası dünya saadetine mâlik olmuş biriydi. Bu yüzden Allah'û Teâla onu imtihan etmek istemişti. Allah, Hz. Eyyûb'un malını mülkünü elinden aldı ama o sabretti. Evlatları birer birer öldü ama o sabretti. Hastalandı, vücudunda yaralar açıldı, yaraların içine kurtlar düştü ama o yine sabretti. Bir gün Allah'ın emriyle ayağını yere vurdu ve fişkırın sudan içip yıkanarak tüm dertlerinden, hastalıklarından kurtuldu. Hz. Eyyûb sabır imtihanını kazanmıştı. Yüce Allah da kendisine yeniden mal-mülk ve evlat vermişti. Eski sağlığı yerine gelmişti. Tüm bu yaşananlar üzerine "Eyyûb sabrı" dillerde mesel olmuştur. Eyyûb peygamber sabrı dolayısıyla edebiyatta da çokça anılmıştır (Pala, 2007: 143-144).

Şâir, şiirinin anlamını pekiştirmek için peygamberlerin hayatlarına telmihte bulunur. Eyyûb Peygamber gibi dert ve mihnet çekmeyenlerin derdine dermân bulamayacaklarına değinir:

Çekmeyen Eyyüb gibi derd (ü) belâ-yı mihneti

Bulmadı bâb-ı atâdan derdine dermâna râh (60. 3)

1.6.7. Hz. Mûsâ

Firavun'a bir gün bir kâhin, "İsrailoğullarından bir çocuğun dünyaya geleceğini ve bu çocuğun devletini yıkacağını söyler. Firavun bundan korkup İsrailoğullarından doğan erkek çocuklarını öldürtmeye başlar. Bu sırada Hz. Mûsa dünyaya gelmiştir. Mûsa'nın annesi öldürülmesinden korktuğu için onu bir sandığın içinde Nil nehrine bırakmıştır. Firavun'un karısı nehirden Mûsa'yı bulur ve çok sever. Öldürülmesine engel olmak içinde Mûsa'yı saklar ve sarayda büyütür. Büyüdükten sonra Mûsa bir kaza sonucunda Mısır halkından birini öldürür. Bunun üzerine Firavun'dan korkup kaçır. Mısır'a giderken Tûr dağ'ında Allah ile söyleşir ve kendisine peygamberlik verilir. Mısır'a vardığında Firavun'u dine davet eder. Ancak Firavun bunu kabul etmez. Mûsa İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarır, Süveyş denizi'nin kenarına götürür. Bunu duyan Firavun askerleriye Mûsa'nın peşine düşer. Mûsa, asasıyla denize vurur ve deniz yarılr, on iki yol açılır. Kabileler bu yollardan geçer. Firavun ve askerleri de denizden geçmek isterken deniz kapanır ve hepsi boğulur. Mûsa peygamber Allahû Teâla'nın çağrısıyla Tûr dağına çıkar, burada kırk gün ibadet eder, hiçbir vasıta olmadan Allah'ın kelâmını işitir. Orada Hz. Mûsa'ya Tevrat iner.

Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden biri; bir elini koynuna sokup çıkarınca elinin bembeyaz bir nur olmasıdır. Buna Yed-i Beyza (Beyaz el) denir.

Şair bir naatinde Hz. Muhammed'in mucizelerinin ve sözlerinin ne denli tesirli olduğunu anlatırken Hz. Musa ve Hz. İsa'nın mucizelerini hatırlatır. Burada Hz. Musa'nın yed-i beyza mucizesine telmih vardır:

Şeb-i muciz-i esrârın yed-i Mûsâyı depretmez

Sözün ihyâ-yı mevtâda leb-i İsâ(y)ı depretmez (2. 1)

Hz. Mûsâ, Allahû Teâlâ'yı görmek istemiş fakat tecellîye tâkat getirmeyeceği bildirilerek yalnızca Allah ile konuşmuştur. Bu sebeple Hz. Mûsâ, Kelîm sıfatıyla anılır.

Tecelli eylesen ey Şâh hezâr Mûsâ Kelimullâh

Senin emr ü irâdendir beni üryân eden yâ hû (3. 5)

1.6.8. Hz. Süleymân

Hz. Süleymân Davûd Peygamber'in oğludur. Hükümdar Peygamberlerden biridir. Daha on iki yaşındayken babası yerine tahta geçmiştir. Olağanüstü bir güce ve saltanata sahip olmuş bir peygamberdir. Hem Peygamber hem padişaktır. Hz. Süleymân babasının vasiyeti üzerine Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'yı tamamlamıştır. Süleyman Peygamber'in üzerinde "İsm-i Azam" yazılı mühürlü bir yüzüğü varmış ve bu yüzük sayesinde tüm vahşi hayvanlar ve kuşlar Hz. Süleymân'a boyun eğermiş. Allah tarafından kendisine birçok mucizeler verilmiştir. Hayvanların dilini bilme, rüzgâr gücünden faydalanarak uzun mesafeleri kısa bir vakitte katetme gibi mucizeleri vardır. Divan edebiyatında Süleyman Peygamber güç, kuvvet, hükümdarlığa sahip olma, insanlara, hayvanlara, devlere hükmetme, rüzgâra emirler verme, kuşların dilinden anlama gibi yönleriyle ele alınmıştır. Hz. Süleyman'ın tahtının özellikleri, hükümdarlık alameti olan yüzüğünün bir dev tarafından çalınması ve bu devin yüzüğü ele geçirerek hükümdar olmasından bahsedilir. Yüzüğüne hatem adı verilir. Hz. Süleyman'ın karınca meseli de divan şairlerinin çokça kullandığı mazmunlar arasında yer almaktadır (Pala, 2007: 411-412).

Malatyalı Necâti Divanı'nda, Hz. Muhammed'ten sonra ismi en çok zikredilen Peygamber, Hz. Süleymân'dır. Hz. Süleyman, mülkü ile tanınmış bir Peygamber'dir. Malatyalı Necâti Divanı'nda, Hz. Süleymân'ın bu yönünü görmek mümkündür. Beyitlerde "mülk-i Süleymân" terkihi sıkça geçmektedir. Şâir, kendisine Süleyman Peygamber'in bütün mülkü verilse bile kabul etmeyeceğini dile getirerek aza kanat ettiğini, elindeki ile yetindiğini vurgulamaktadır. Hakikatlerdeki hikmeti gördüğünü söyleyen şair gördüğü bir nurun damlasına bin Süleyman mülkünü değişmeyeceğini dile getirir:

Verilse istemem şimdi bütün mülk-i Süleymânı

Degil İskender (ü) Dārâ veli Kistrādan el çekdim (16. 2)

Devlet-i İskender (ü) mülk-i Süleymân istemem

Ser-te-ser dünyâ verilse iftihâr olmaz bana (23. 5)

Hakâyikhikmetin gördüm göründü enver-i esmâ

Değişmem katresin anın hezâr mülk-i Süleymâna (78. 26)

Şair, kendi şiirini överken Süleymân mazmunundan yararlanır. Kendi şiirinin bir noktasına bile Süleyman'ın mülkünü değişmez:

Benim nazm (u) kelâmıma ta'n eylese münkir

Değişmem noktasına ben hezâr mülk-i Süleymânı (73. 1)

Ecele Lokman hekim çare bulamamıştır. Yaşayan her canlı ölümü tadacaktır. Zenginlięi ile bilinen Hz. Süleymân bile mala ve mülke mâlik olamayıp bu dünyadan göç etmiştir:

Lokmân bulamadı ecele dermân

Mâlik olamadı mülke Süleymân

Bize dahl edenler bulmasın cinân

Görmesin cennetde hür [u] gılmânı (82. 23)

Şair, Malatya Yeni Cami konulu kasidesinde, cami inşaatı için dağlardan çok büyük ve ağır taşların getirildiğini anlatmaktadır. Şair bu taşların büyüklük ve ağırlığını ifade etmek için Süleyman devlerinin bile bu taşları taşıyamayacağını söylemiştir:

Süleymân divleri gelse götürmez işbu ahcârı

Uyandı Seyyid-i Battâl veliler geldi meydâna (78. 16)

1.6.9. Hz. İsâ

İsrailoğulları'nın son peygamberi olan Hz. İsâ bir mucize olarak Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya gelmiştir. Hz. İsâ'nın birçok mucizesi bulunmaktadır. Cebrâil'in nefesi ile yaratılması, daha kundaktayken konuşabilmesi, nefesi ile körlerin gözlerini açması, hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi ve kendisi de ölmeyip göğe çekilmesi gibi çeşitli mucizeleri bulunmaktadır. Dördüncü kat gökte bulunur. Bu yönleriyle de Edebiyatımıza pek çok defa konu olmuştur. İsâ Peygamber'in adının geçtiği dizelerde Hz. Meryem, Hristiyanlık sembollerine, dinî ve tarihi kişilere de yer verilmiştir. Hz. İsâ "Mesîh" lakabıyla bilinmektedir.

Malatyalı Necâti Divanı'nda İsâ Peygamber sadece bir beyitte Hz. Mûsâ ile birlikte anılır. Hz. İsâ'nın ölüleri diriltme mucizesine telmih yapılır. Şair naatinde, "sırlarının mucizesi Mûsâ'nın elini kımıldatmaz, sözün ölüye hayat vermede İsâ'nın dudağını kımıldatmaz" diyerek Hz. Muhammed'i yüceltmektedir:

Şeb-i muciz-i esrârın yed-i Mûsâyı depretmez

Sözün ihyâ-yı mevtâda leb-i İsâ(y)ı depretmez (2. 1)

1.6.10. Hz. Muhammed, Mustafa, Ahmed, Resûl, Resûlu'llâh, Habîb, Nebiyy

İslâm dininin son peygamberi olan Hz. Muhammed Mustafa miladî 571 senesinde Rebiülevvel ayının on ikinci pazartesi gecesı sabaha karşı dünyaya gelmiştir. Peygamber Efendimiz dünyaya gelmeden evvel babası Abdullah vefat etmiştir. Efendimiz 6 yaşına geldiğinde annesi Âmine Hatun da vefat eder ve Hz. Muhammed'e dedesi Abdulmuttalib bakar. Dedesinin de ölmesi üzerine amcası Ebu Talib Efendimiz'i yanına almıştır. Amcasının yanında ticaret ile meşgul olduğu sırada Hz. Hatice ile evlenmiştir. Peygamberimiz'e kırk yaşlarında nübüvvet, kırk üç yaşlarında ise risalet gelmiştir. Efendimiz yirmi üç yıllık peygamberlik hayatında durmadan çalışmış, insanları gerçeğe ulaştırmak için her fertle görüşmüş ve topluluklara hitap etmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte Divân edebiyatının beslendiği temel kaynaklardan biri de Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) olmuştur. Şiirler de Peygamberimiz'e duyulan sevgi ve bağlılığı görmek mümkündür. Hz. Muhammed'in dünyaya gelişi, büyümesi, evlenmesi, mi'racı, savaşları, mucizeleri ve vefatı yüzyıllar boyunca işlenmiş ve günümüze kadar gelmiştir.(Yiğit, 2019: 239). Eski Türk edebiyatında, yazılan çoğu eserde Allah'a hamd etmekten sonra genellikle Sevgili Peygamberimiz'e salât ve selam getirilmiş, övgülere yer verilmiştir. Hz. Peygamber, çeşitli güzel yönleri ve sıfatlarıyla anılmış ve kendisinden şefaati dilenilmiştir

Malatyalı Necâti Divanı'nda ismi en çok zikredilen peygamber Hz. Muhammed'dir. Beyitlerde “Resûllâh, Resûl, Resûl-i Kibriyâ, Resûl-i kâinât, Habîb, Nebiyy, Muhammed Mustafâ, Ahmed...” gibi isim ve sıfatlar ile anılmıştır.

“Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah” cümlelerinden ibaret olan Kelime-i tevhid “Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir” şeklinde Türkçe'ye çevrilir. Allah'ı birleyip, Resûlünün Muhammed olduğuna inanarak ona bağlanmak imanın esaslarındanr. Malatyalı Necâti de beyitlerinde Allah'a iman ettiğini dile getirmektedir:

Bir maâsi mücrimim ki pür-hatâ rûy-ı siyâh

Birledim Hakkı Resûlu'llâha etdim ittikâ (1. 4)

Allah, “*Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, beni bilmeleri için bütün mahlukâtı yarattım.*” buyuruyor. Peygamber Efendimiz de küntü kenzin hazine odasıdır. Bütün yaratılanların hazinesidir. Güneş, ay, yıldızlar parlaklığını Peygamber’imizin yüzünden almıştır:

Nūr-1 vechinden alındı encüm (ü) şems (ü) kamer

*Küntü kenzin*⁶ mahzenisin yâ Resûl-i kâinât (45. 2)

Şefaât; mahşer gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunmasıdır. Peygamberimizin, ümmetine ve bütün insanlığa şefaât için Allah'a secdeye kapanıp niyazda bulunacağı kendisine Allah tarafından şefaât izninin ve yetkisinin verileceği anlatılır. Hz. Peygamber şefaât yetkisini, kimlere karşı kullanacağını şöyle buyurmuştur: “Şefaâtım ümmetimden büyük günah sahipleri içindir.” Bu hadis-i şeriften anlaşılıyor ki Hz. Peygamber şefaâtini şirke sapanların dışında herkes için kullanacaktır. Şu kadar var ki bu da Allah'ın izniyle olacaktır (Yüksel, 2002: 22). Şefaât isteyen Muhammed Mustafa'dan şefaât dilemelidir. Aşk isteyen de yanmalıdır. Hz. İbrâhim gibi ateşe düşmelidir:

Eger âşık isen yâra düş İbrâhim gibi nâra

Dilersen şefkat-i şâfi Muhammed Mustafâdan al (27. 3)

Herkesin arzusu Hz. Muhammed'ten şefaât görmektir. Böylece bütün günahlar silinip gidecektir. Şair, Peygamber’imizden şefaât diler. Peygamber’imizin ümmetine acıyıp rahmet etmesini ister. Şair, elinin Peygamber’imizin şefaât eteğine yapıştığını dile getirir:

Cümlenin maksûdu sensin yâ Muhammed Mustafâ

Kim şefiin sâyesinde mahv olur hep seyyiât (45. 4)

Dutupdur yâ Resûla'llâh şefaât dâmenin destim

Ki ol izz-i huzûr-ı Hakka sensiz pâyı depretmez (2. 10)

Var ümidim hazretinden enbiyâlar hâtemi

⁶ کنت كنزا مخفيا فأحببت أن أعرف فخلقت خلقا فيبي عرفوني “*Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, beni bilmeleri için bütün mahlukâtı yarattım.*” (İsmâil el-Aclûnî, 1351: 132).

Rahm kıl bu ümmetindir yâ Muhammed Mustafâ (1. 16)

Muhammed Mustafa'nın yolu doğru olan yoldur. Cennete gitmek isteyen, Allah'ın rızasını kazanmak isteyen Peygamber Efendimiz'in yolundan ayrılmamalıdır. Ancak bu yolda olmak için şeytandan uzak durmak, Allah'ın şeytanı bizden uzak etmesi gerekir. Şair, kendisini Muhammed Mustafa'nın yolundan ayırmamasını Allah'a yalvarmaktadır:

Ayrırma bizleri yâ Rab habibin Mustafâdan kim

Dü çeşmimden dökülen âb nice sahrâyı depretmez (2. 9)

“Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.” Allah'tan başka hiçbir şey yokken, Yüce Allah ilk defa hakikat-i Muhammediyyeyi var etmiş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için yaratılmıştır. Âlemin var olma sebebi de bu hakikattir. Yaratılan her şey; insan, melek, peri Hz. Muhammed'in hatrına yaratılmıştır:

Ümmetin tutdu cihânı yâ Muhammed Mustafâ

Hâk-pâyına dirildi ta melek ins [ü] peri (29. 4)

Necâfî Ramazan ayıyla ilgili bir dörtlüğünde Hz. Muhammed'i anar. On iki ayın sultanı Ramazan ayıdır. Namaz ve oruç ile insanlar kurtuluş bulur. Kurtuluşa erenler de cennette Peygamber'e komşu olur:

On iki ayların budur sultânı

Savm [u] salât ile bulur gufrânı

Cennetde Habibin olur cirânı

Pes tokuz ifâsız iftâr olur mu (80. 5)

Hz. Muhammed, âlemlere rahmet olarak yaratılmıştır. O evliyalar, peygamberler serveridir. Nice ölümler, O'nun elinden ölümsüzlük suyunu içmişlerdir:

Enbiyâlar evliyâlar serverisin yâ Habib

Nice mevtâlar yedinle buldular âb-ı hayât (45. 6)

Malatyalı Necâfî, asıl isminin Mehmed olmasından dolayı, Allah'a yalvararak kendisini affetmesini, cehennem ateşinde yakmamasını istemektedir. Çünkü şair, Hz. Peygamber'in ismini taşımaktadır:

Yakarsan cismimi yā Rab Mehemmed ismini hıfz et

Habibin ismi var bende ki ihsānın yetişmez mi (32. 4)

Şair, Hz. Muhammed'in ümmetinden olduğunu dile getirerek Peygamber'e olan bağlılığını ve sevgisini dile getirmektedir:

Men muhibb-i hānedānım bilmeyen bilsin bizi

Ümmet-i Ahmed Muhammed Mustafā derler bize (62. 3)

1.7. Peygamber Olmayan Dinî Kişilikler

1.7.1. Hz. Hızır

“Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn ordusuyla birlikte bir memlekete uğramış. Orada kendisine ileride bir deniz olduğu, o deniz geçilince üç ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede âb-ı hayât olduğu söylenmiş. İskender, veziri Hızır'ı da yanına alarak denizi geçmiş ve zulumat (karanlıklar) ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış. İskender'de karanlıkları aydınlatan iki mücevher (veya bayrak) varmış. Birini Hızır ile İlyas'a vermiş. Hangisi suyu bulursa yekdiğerinin haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar. Hızır ile İlyas yorulunca bir pınar kenarına oturup karınlarını doyurmak istemişler. Hızır yanında getirdiği pişmiş balıkları çıkarmış. Pınardan elini yıkarken bir damla su balığa damlamış. Balık o anda canlanıp suya karışmış. Hızır bilmiş ki ab-ı hayat budur, kana kana içmiş. İlyas'a da içirmiş. O sırada bundan İskender'e söz etmesinler diye bunlara bir emr-i İlâhi gelmiş. Bir rivayete göre de İskender'e haber vermek için pınardan ayrılmışlar ama tekrar aynı pınarı bulamamışlar. Böylece Hızır ile İlyas ölümsüzlüğe ermişler. Kıyamete dek Hızır denizde, İlyas da karada sıkıntıya düşenlere yardım ederlermiş” (Pala, 2007: 3).

Hızır'ın, “âb-ı hayât”ı içtiğine inanıldığı için Hızır ve âb-ı hayât beyitlerde bir arada zikredilir. Hızır'ın elinden âb-ı hayâtı içenler, ilahi sırların hazinesini keşfedecektir. Susuzluk nedir bilmeyeceklerdir:

Tālibā Hızırın yedinden nūş edip āb-ı hayāt

Kenz-i esrār-ı İlâhi keşf ola her mahlūkāt (48. 1)

Al ledünni zezemin Hızırın yedinden sākıyā

Cām-ı Hūdan nūş edegör atş-ı atşān duymasın (58. 5)

1.7.2. Çâr-yâr

Çâr-yâr dört büyük halifeye verilen addır. Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dört büyük halifelerdir. Bu halifelerimiz ashâbın ileri gelenlerindedir. Bu yüzden kendilerine medhiyeler yazılmıştır. Hz. Ömer adaletiyle, Hz. Ebubekir ilk Müslüman oluşu ile, Hz. Osman hayâ sahibi oluşu ve Kurân-ı bir Mushaf halinde tertip etmesiyle, Hz. Ali Hayber Kalesi'nin kapısını tek başına devirmesi ve Hz. Fatmâ ile evliliği sebebiyle şiirlerde sıkça yer almışlardır.(Ceylan, 2000:376).

Malatyalı Necâti Divanı'nda Beyitlerde dört halifeden de bahsedildiği görülür. Hz. Ebû Bekir, Sıddık lakabıyla; Hz. Ömer, Farûk lakabıyla; Hz. Ali, Haydar lakabıyla anılmıştır.

Kanı Sıddık ile Fârûk kanı Osmân ile Haydar

Husûsan âl-i ashâba ne kıldı ne revâdır bu (70. 6)

Malatyalı Necâti Divanı'nda Hz. Ali'den bahseden 11 beyitlik bir manzume Ali rediflidir. Beyitlerde Hz. Alî'den, Hz. Fatma'dan, kerbelâdan bahsedilmektedir. Şair kendisinin Peygamber sülalesinin aşığı olduğunu, mertlerin şahının da Hz. Ali olduğunu dile getirir. Kavuşma bağının bülbülü şairken Allah'ın aslanı da Hz. Ali'dir:

Men muhibb-i hânedânım şâh-ı merdânım Ali

Bülbül-i bâğ-ı visâlem şir-i Yezdânım Ali (53. 1)

Ey Ali, sen ledün ilminin hikmet kaynağısın. Keramet kapısı sendedir. Allah'ın sırları sendedir:

Hikmet-i ilm-i ledünnün kânısın yâ Murtazâ

Sendedir bâb-ı kerâmet sırr-ı Sübhânım Ali (53. 2)

Yezid, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'i Kerbela'da şehit etmiştir. Bu olay beyitlerde telmih yoluyla sıkça anılmıştır. O Yezid'e lanet olsun ki o şahı şehit etti. Bir damla su bile vermedi. Cihanın şahına nasıl kıyıp da kanını döktü:

Lanet olsun şol Yezide kıldı ol şâhı şehid

Vermedi bir katre âbı gitdi atşânım Ali (53. 3)

Şu beyitte de Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden dolayı Yezid ve Şimr'e lanet eder:

Sad hezārān lanet olsun Şimr-i melūna Yezid

Kıydı ol şāh-ı cināna dōkdü al kanın Ali (53. 5)

Necâtî; âhirette, âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber'in yüzüne nasıl bakacaksınız? Ona ne cevap vereceksiniz? diye zâlimlerin yaptığı yanlışı ortaya koymaktadır. Şair ikinci mısradan, şehit edilenlerin ailelerinin şefkat gösterecek kimseyi bulamayacağını düşünerek üzüntüsünü dile getirmektedir.

Ne cevābla kandırasız Fahr-i ālem serveri

Anlara kimler kılacak şefkati şāhım Ali (53. 7)

Şair, dört halifeyi sevdiğini ve onlar için canını yüz bin kere feda edebileceğini söyler; kendisini ve kendi gibi inananları sâdık âşık, seven ve dost ifadeleriyle dört halifeye olan sevgi ve bağlılığını anlatır:

Severiz biz çār yārı sad hezār cānım fedā

Āşık-ı sâdık muhibb (ü) āşinā derler bize (62. 4)

Malatyalı Necâti Divanı'nda beş bentlik müseddessin "Yeter zemm eyleme zâhid ben bende-i çār-yārım/ Pirimdir Nakş-bendiyye ledün dersinde ezkārım" şeklinde biten mütekerrir beyitlerinde "bende-i çār-yārım" terkibi kullanılmıştır. Şair, kendini dört halifenin kölesi olarak görmekte ve böylelikle dört halifeye olan bağlılığını ve onların yolunda olduğunu ifade etmektedir:

Bi-hamdi'llāh müselmānım veli uşşāk-ı didārım

Rumüz-ı evliyāyım lā-harāb şehrinde ben varım

Harāmi girmez o şehre derūnunda ben anahtarım

Ne yüzden dār olupdur çünkü Mansūrdan haberdārım

Yeter zemm eyleme zâhid ben bende-i çār-yārım

Pirimdir Nakş-bendiyye ledün dersinde ezkārım (72. 1)

1.7.3. Ehl-i Kerbelâ

Hüseyin, Peygamber efendimizin torunu ve Hz.Ali'nin de oğludur. On iki imamın üçüncüsü ve ehl-i beytin beşincisi olduğu bilinmektedir. Muharrem ayının onuncu günün Kerbelâ'da yetmiş iki kişiyle birlikte susuz bırakılarak şehit edilmiştir.

Malatyalı Necâti Divanı'nda "şehid-i Kerbelâ, Hüseyin-i Kerbelâ, Hüseyin-i müctebâ" gibi terkiplerle Hz. Hüseyin'den bahsedilir. Şair Kerbelâ şehidi Hz.Hüseyin'i örnek alıp dünyaya fazla meyil edilmemesi gerektiğini söyler.

Necâti aklını cem et yeter dünyâyâ meyl etdin

Nazar kıl ibretâ ey dil Hüseyin-i Kerbelâdan al (27. 7)

Kerbelâ şehidi gönülden isteyerek dünyadan gitti. Canı gönülden şehit olmak istedi. O'nun ayağının altındaki toprağı gözlerimize sürme yapmamız gerekir:

Teşne-dil gitdi cihândan âh şehid-i Kerbelâ

Hâk-pâyın çeşmimize tütüyâ derler bize (62. 5)

1.7.4. Mehdî

Mehdî'nin adı, kimliği, doğumuyla ilgili birbirini tutmayan rivayetler bulunmaktadır. Mehdî'nin dünyaya gelmesi kıyamet alâmetlerinden biri olarak bilinir. Mehdî birçok şahsiyet için lakap veya unvan olarak kullanılır. Bir inanişâ göre Mehdî göğün dördüncü katından bulunan İsâ'dır. Hz. İsâ insanları hidayete ulaştıracak ve Deccal'in şerrinden kurtaracaktır. Mehdî Divân şiirinde sevgili ve övülen kişi olarak adlandırılabilir.

Mehdî, zulüm ve adaletsizliğin her tarafı kapladığı bir zamanda, gelip dünyayı adaletle doldurarak, dünyada İslam'ı hâkim kılacak olan kişidir. Şair dönemin insanının azdığından, kimsede merhamet kalmadığından yakınmaktadır. Bu kötü durumu ancak Mehdî'nin veya kudretli ve âdil bir hükümdarın düzeltebileceğini dile getirmektedir:

Azdıkça azdılar şimdiki insân

Merhamet kalmadı döndükçe devrân

Ya Mehdi hurûcu ya sâhib-kırân

Nazar kıl ki başa gelen tûfâna (81. 24)

1.8. İblîs, Şeytan, Şeyâtîn

“Uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek” anlamlarına gelen şeytan duyu organlarıyla algılanamaz fakat varlığı Kuran-ı Kerim ve sahih hadislerde kesin biçimde haber verilmiştir. Ateşten yaratılmıştır. Şeytan, Hz.Âdem’in çamurdan, kendisininse ateşten yaratıldığı gerekçesiyle Âdem’den üstün olduğunu iddia etmiş ve ona secde etmekten kaçınmıştır. Bu yüzden Allah’ın lanetine uğramış ve huzurundan kovulmuştur. Şeytan bir gün Hz. Âdem ve eşi Havvâ’yı kandırarak onların cennetten çıkarılmasına neden olmuştur. İlk insandan beri tüm insanlara kötülükleri, yanlışları, günahları güzel göstermiş, insanları hak yoldan uzaklaştırmak için elinden geleni yapmıştır. Bazı âyetlerde şeytanın azgın, sinsî, yanıltıcı olduğu haber verilmiş, hile ve aldatmalarına dikkat çekilmiş ve ondan uzak durulması emredilmiş, şerrinden Allah’a sığınmanın gereği vurgulanmıştır.

Malatyalı Necâti, insanların düşmanının şeytan olduğunu, insanların dinini imanını ondan koruyup, kollamak gerektiğini dile getirerek insanlara öğüt vermektedir:

Âkil isen ey birâder eyle mekrinden hazer

Sakla gel dinin imânın düşmenin şeytân iken (11. 5)

Şair aşağıdaki mısralarda yüzeysel düşünen ve meselelerin iç yüzünü düşünmeden eleştirilerde bulunan sufiye/zahide çatmakta ve böyle kişileri cahillikle ve şeytana uymakla suçlamaktadır:

Bize ta‘n etme ey sūfi ki aklın eylemez idrāk

Ne anlar cāhil [ü] nādān uyar her demde şeytāna (78. 29)

Şair, insanlara doğru yolu göstermek için öğüt vermektedir. Ancak cahil olanlar bu öğüdü dinlemeyip itaat etmezler; ahirette cennete ulaştıracak yoldan sapıtıp şeytanın ilmüne/yoluna yönelirler:

Benim pend-i kelāmıma itāat eylemez cāhil

Sapıtdı rāh-ı ukbāyı kazandı ilm-i şeytānı (73. 5)

Şair, cahil olan dervişleri; nefis-i emmâre mertebesinde olduklarını ve şeytanın şerbetinden içmiş olduklarını dile getirerek yermektedir:

Cehālet-ehl olan derviş ebed emmâreden çıkmaz

Şeyātin şerbetin içmiş hemen ol nefsi nān ister (64. 2)

Dünyayı da ahireti de istemeyen, sadece Kerīm olan Allah'ın rızasını kazanmayı dileyen şair, şeytanın şerrinden koruması için Allah'a sığınmakta ve O'ndan yardım istemektedir:

İstemem dünyā vü ukbā kıl rızānı yā Kerim

Şerr-i şeytāndan emin et eyle Yezdānım meded (43. 3)

Ramazan ayında şeytan ve cinlerin zincirlendiği şair tarafından beyitlerde işlenmiştir. Cin ve şeytanın zincirlendiği bu ayda şair, oruçlu insanları isyana ve küfre düşmemeleri için uyarmaktadır:

Efendim üç aylar geldi Ramazān

Biri Receb biri mübārek Şabān

Bu ayda bend olur cin ile şeytān

Küfr (ü) isyān ile iftār olur mu (80. 1)

Şair, şeytana uyulmaması ve şeytana uyan kişilerin sözlerine kulak asılmamasını öğütlemekte ve şeytanın yolunda olanların gideceği yerin cehennem olacağına değinmektedir:

Gel berü şeytānın sözünü tutma

Tos togru cehennem yoluna gitme

Purut papazının hubbunu yutma

Sūretā hayvāndır insān olamaz (63. 11)

Şair afyon ekmenin haram olduğuna değinir. Afyonu icat edenin bir ahmak olduğunu, nefesine zulm ederek şeytana uyduğunu dile getirir:

Ekme iki gözüm gel olsun kāfi

Şunu icād eden bir ahmak sūfi

Yudmak ister her dem ol kūh-ı Kāfi

Nefsine zulm etmiş uymuş şeytāna (81. 16)

Şair, dönemini eleştirerek insanların din ve imandan uzaklaştıklarını dile getirmektedir. Şeytandan uzaklaşmanın ilacı tevbedir. Ancak şeytan tacını başına geçirmiş olanlar isyanı gün be gün artırırlar:

Silinmiş süngerle nūr-ı İlâhî
Serine tâc etmiş şeytân külâhî
Rûz şeb artırdılar rûy-ı siyâhî
Kalmadı elbetde pes âkilânı (82. 31)

Şu dörtlükte şair yine toplumsal eleştiriler yapmaktadır. İnsanlar birbirini alaya alır, kendilerini isyan denizine atarlar, nefis ve şeytanla mücadele etmez ve nihayet cehennemde yerlerini satın alırlar:

İstihzâ ederler biri birini
İsyânın bahrine atar serini
Bey ederler cehennemden yerini
Çıkarmaz içinden nefis (ü) şeytânı (82. 26)

İnsanların isyanı karşısında şeytan bile dağlara kaçmaktadır. Öyle bir isyan ki derya deniz misalidir. Utanma duygusu kalmayan insanlar komşu hakkını da gözetmemektedir:

Şeytân firâr edip taglara kaçdı
İsyânın deryâsı serlerden aşdı
Döküldü yüzüsu yerlere geçdi
Bırakdılar elden hakk-ı cirânı (82. 36)

1.9. Ahiret ve Ölüm ile İlgili Mefhumlar

1.9.1. Kıyâmet, Mahşer

Kıyamet hakkında Kurân-ı Kerim’de birçok ayet mevcuttur. Bu ayetlerin hepsinde azâmet ve dehşetli sahnelerden bahsedilmektedir. Büyük ve küçük alametler gerçekleştiğinde, İsrâfil Sûr’a üfleyecek ve dünya üzerindeki tüm canlılar ölecektir. Böylelikle dünya düzeni bozulacaktır. Bunun ardından İsrâfil ikinci kez Sûr’a üfleyecek ve haşr başlayacaktır. Bütün insanlar mahşerde toplanıp dünyada yaptıklarından dolayı

hesaba çekileceklerdir. Ameli iyi olan insanlar cennete kötü olan insanlar ise cehenneme gideceklerdir.

Malatyalı Necâti Divanı'nda mahşer, rûz-ı mahşer, rûz-ı kıyâmet terkipleri kullanılarak ahiret ile ilgili bilgilere değinilmiştir. Şair, kıyamet gününün çetin olduğunu, Allah'a yalvararak kendisini affetmesini, Peygamber'imiz'den şefaât dilediğini beyitlerinde vurgular.

Ey gönül, bu dünyada hor olma, gaflette kalıp gafil olma. Çünkü bu dünya geçicidir. Gerçek olan mahşer vardır. Bu kadar hor olursan mahşerde kendine yazık edersin:

Bu kadar gafletde gafil kalmaga hikmet nedir

Pek sakın mahşerden ey dil âlem içre olma hor (14. 6)

Şair Peygamber'imize yalvararak şefaât diler. Çünkü bizler aciz kullarız. Peygamber'imiz bize merhamet edip acımazsa kıyamet günü halimiz nice olur:

Rûz-ı mahşerde şefâatkılmasanhâlim n'ola

Merhamet kıl ümmetindir bu Necâti kemteri (29. 13)

Şair, Allah'a yalvararak günahlarının affedilmesini dilemektedir. Kıyamet günü mutlu olmak, üzüntüyü görmemek ister. Kıyamet gününde şeytanın sevinmemesi için affedilmeyi ister:

İlâhi suçumuz afv et kamu ihvânımız bir bir

Varınca rûz-ı mahşerdeki gösterme gasâvetden (40. 8)

Tecelli takdiri nâlân ile geldik şu gaddâra

Bir taraftan şeyâtinler ü bir de nefs-i emmâre

Gezerken bâğ (u) gülzârı tolaşdırdı bizi hâra

Meded yâ Rabbi sen koyma beni dünyâda hasretde

Sevindirme şu melûnu yarın rûz-ı kıyâmetde (51. 1)

1.9.2. Sûr

Sûr, kıyamet gününde dört büyük melekten biri olan İsrâfil'in üfleyeceği borudur. Sûr'un tanımı Mârifetnâme'de kırmızı mercan renginde boynuz ve kovan şeklinde yapılmıştır. Sûr'un içi boştur. İnsan ruhlarının beklediği yerdir. Tüm ruhlar kıyamete değin burada bekler. Sûr'un üfürülmesi kıyametin kopması demektir.

Malatyalı Necâtî Divanı'nda sadece bir beyitte sûr'dan bahsedilir. İsrâfil'in, sûru üfleyecek olmasına telmih yapılmaktadır. Allah'ın güzelliği yarattığı tüm eşyaya yansımıştır. Ancak kıyamet günü Sûr'a üflenince her şey son bulacaktır:

Cümle eşyâda cemâl-i pâkin ızhâr eylemiş

Nare-i İsrâfil urdu cümleye çalındı sûr (14. 2)

1.9.3. Sırât

Sırât kıldan ince, kılıçtan keskin şeklinde tanımlanan cehennem üzerinde kurulu olan köprüdür. Mümin olan insanlar Sırât köprüsünden çok hızlı bir şekilde ve ayakları yere değmeden geçeceklerdir. Kurân-ı Kerim'de sırât "sırât-ı müstakim" şeklinde geçmektedir.

Kıyamet günü üzerinden geçeceğimiz köprü sırât'tır. Kıldan ince, kılıçtan keskin olan bu köprüyü geçmek kolay olmayacaktır. Allah'a isyan etmeyen, ibadetlerini yerine getiren, iyi kul olmayı başarmış kişiler buradan rahatlıkla geçeceklerdir. Şair, karşısındakine gülmesinin sebebini sorar ve böyle nazlı nazlı gülmesini cennetle müjdelenmesine veya sırât'ı geçmesine bağlar:

Gülersin dürlü nâz ile aceb sırât[1] mı geçdin

Ki zirâ söz de mi geldi sana cennet olup tebşir (9. 9)

Şair kendisinin "sırât-ı müstakim" yani doğru yol üzere olduğunu belirtir. Doğru yolda olduğu için Necatî mahlası kendisine verilmiştir:

Sırât-ı müstakîm üzre yürüdüm ben bi-izni'llâh

Necâtî mahlasın verdi bana rahm etdi merdâne (78. 25)

1.9.4. Cennet ve Cennet ile İlgili Mefhumlar

1.9.4.1. Cennet, Na'im, Adn, Uçmak

Cennet'in arşın sağ yanında olduğuna inanılır. Sekiz kapısı bulunmaktadır. "Cennet, Huld, Me'va, Na'im, Âliye, Adn, Firdevs, Darus-Selâm ve Hayevân" diye sekiz cennet sıralanmıştır. Bu cennetlerden her biri diğerlerinden farklıdır. Bu cennetlere girecek olanlar da derece bakımından kendilerine uygun olan yerlere girerler. Cennette bir kevser havuzu bulunmaktadır ve bu havuz peygamberler içindir. Cennette çeşitli adlarla anılan on üç ırmak vardır. Cennet ehline hizmet etmek üzere huriler, gilmânlar ve vildanlar vardır. Cennete girenler sonsuz nimete kavuşurlar. Cennetlerin en üstünü Adn cennetidir çünkü burada Hâk Teâla müminlere görünecektir. Cennet; Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak, ibadetlerini yerine getiren, kul hakkı yemeyen, İslâm dinine inanan insanların ahirette yaşayacağı ebedî yurttur. Cennete girenler istediklerini hemen önlerinde hazır bulurlar. Asla yaşlanmazlar. Sonsuz nimetlere kavuşurlar.

Malatyalı Necâti Divanı'nda "cennet-i adn" terkihiyle Adn cennetinden bahsedilmektedir. Şair döneminin din görevlilerini eleştirmektedir. Müftü, Müderris, Zahid'in cenneti kazanıp cennetteki hûri ve gilmânlara kavuştuğunu dile getirir:

Nezâret eyledi müftî müderris zâhid ü takvâ

Kazandı Cennet-i adni yetişir hür [u] gilmâna (78.14)

Bazı mahalleleriyle birlikte bugünkü Malatya şehir merkezi, eskiden Asbuzu adıyla anılırdı. Doğal güzellikleriyle meşhur Asbuzu, Malatya halkının yazın ikamet ettiği bir yerdı. Bağları, bahçeleri ve sularının güzelliğiyle tanınan Asbuzu için şiirler yazılmıştı (Çeçen, 2015: 51). Malatyalı Necâti, memleketi Asbuzu'yu cennetin en yüksek katlarından daha güzel görmekte, Aspuzu'ya denk olabilecek hiçbir yerin dünya üzerinde olmadığını dile getirmektedir:

Mihr (ü) dünyâyı tolaş bir misli yok Asbuzunun

Cennet-i alâ misâli misli yok Asbuzunun (4. 1)

"Mutsuz gönlümün sırları açılmaz. Gözüme cennet görünmez. Gözlerimin yaşları akar." diyen şair cennette gözünün olmadığını, asıl amacının cennet ve içindeki nimetlerden ziyade Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu belirtir:

Dil-i nā-şādımınkenzi açılıp feth-i bāb olmaz

Görünmez aynıma uçmak akar şu çeşm-i giryānım (12. 4)

Şair cenneti, cennetteki Tûba ağacını, hurileri istemediğini, dünya ve ahiretten el çektiğini, tek isteğinin Allah'ın rızası olduğunu dile getirmektedir:

Gerekmez cennet [ü] Tübā n'edem hūri vü havrāyı

*İlāhi ente maksūdi*⁷ yeter ukbādan el çekdim (16. 4)

On iki ayın sultanı Ramazan ayıdır. Namaz ve oruç ile insanlar kurtuluş bulur. Kurtuluşa erenler de cennette Peygamber'e komşu olur:

On iki ayların budur sultānı

Savm [u] salāt ile bulur gufrānı

Cennetde Habibin olur cirānı

Pes tokuz ifāsız iftār olur mu (80. 5)

Sıratı geçip, cennete girmek kolay değildir. Allah'a layık bir kul olan cennetle müjdelenecektir. Şair karşısındakinin nazlı nazlı gülmesini sıratı geçip cennetle müjdelenmesine yorumlar:

Gülersin dürlü nāz ile aceb sırāt[ı] mı geçdin

Ki zirā söz de mi geldi sana cennet olup tebşir (9. 9)

1.9.4.2. Kevser, Selsebîl

Kevser, cennette bir suya verilen addır. Kevser bir akarsu veya göldür. Diğer ismi Selsebîl'dir. Kevser'in boyunun Mekke ve Yemen, eninin de Safâ ile Aden arası olduğu bilinmektedir. Etrafında birçok kıymetli kâseler bulunur. Buradan bir sefer içenin bir daha susamadığı söylenir. Bu suyun bembeyaz olduğu, çok tatlı olduğu ve aynı zamanda hem çok soğuk hem de çok yumuşak olduğu söylenir.

Kevser, Selsebîl cennette bir ırmaktır. Suyu baldan tatlıdır. Şair, eşi ve benzeri olmayan memleketinin sularını Kevser, Selsebîl ırmağına benzetir. Kevser gibi olan şu

⁷ “*Yâ Rabbî, benim maksadım, isteğim sensin (seni bilmek, senin rızanı kazanmak)*” anlamına gelen söz. Daha çok sufiler tarafından kullanılır.

Deyr-Mesîh nehri, şehri dolaşır. Camiler ve minareler süslenir; vaaz ve nasihat edilir. Halkın dili Arapçaya ve Farsçaya benzemez; gayet fasihtir:

Bir taraftan devr eder Kevser gibi şol Deyr-Mesih

Zeyn olup mescid minâre olunur vaz [u] nasih

Ne Arabdır ne Acemdir dilleri gâyet fasih

Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunun (4. 5)

Her tarafta Asbuzu'nun güzelliğini gösteren bir delil bulunmaktadır; bu nedenle ibret gözüyle bakmak gerekir. Şehrin her tarafının çeşmelerle doludur. Şehrin içindeki sular, cennetteki su kaynağı olan Selsebîl'e benzemektedir:

Her taraf görmek dilersen al birâder bir delil

Çeşm-i ibretle nazar kıl aç gözün olma alil

Çağlayıp âb-ı revâmı zann edersin Selsebil

Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunun (4. 6)

1.9.4.3. Hûr, Hûri, Gilmân

Hûr, cennet kızı anlamına gelir. Hûrilerin cennet ehillerine hizmet edecekleri Kurân-ı Kerim'de bildirilmektedir. Cennet kızlarının çeşitli güzel kokulardan yaratıldığına inanılır. Yüzleri ay gibi parlak, kaşları hilal gibidir. Dişleri beyaz, gözleri kara, boyları uzundur.

Ebedi yurdumuz ahirettir. Dünya ise gelip geçicidir. Bu nedenle dünyadan vazgeçip ahireti kazanmaya çalışmak gerekir. Bütün dünya ayaklarımıza serilse bile cennetteki hûri ve gilmânların olduğu makamdan vazgeçilmemelidir:

Ser-te-ser dünyâ (vü) mâ-fihâyı verse isteme

Top tolu özge makâmın hûri (vü) gilmân iken (11. 2)

Bu dünya gelip geçicidir. Asıl yurdumuz ahirettir. Ahirette mutlu olmak için de iyi bir kul, iyi bir insan gerekir. Şair kendisine karışanlara ah ederek cennete girmemelerini, hûri ve gilmânı görmemelerini istemektedir:

Lokmân bulamadı ecele dermân

Mâlik olamadı mülke Süleymân
Bize dahl edenler bulmasın cinân
Görmesin cennetde hür [u] gılmânı (82. 23)

1.9.4.4. Tûbâ

Tûbâ cennette bulunan bir ağacın adıdır. Bu ağacın gövdesi altından, dalları kırmızı mercandan, yapraklarıysa yeşil zümrüttendir. Tûbâ ağacının sonsuz dalları vardır ve bu dallar cennet köşklerinin üzerine sarkmıştır. Tûbâ ağacının kökü yukarıda, dalları ise aşağıda bulunur. Sayısız meyveleri vardır, meyveleri şekerdendir. Bu ağacın meyvelerini cennet ehilleri toplar.

Şair, eşi benzeri olmayan memleketini överken orayı bir cennete benzetir. Gündüzü bayram, gecesini Kadir gecesine gibi olan memleketinin meyveleri Tûbâ ağacının meyveleri gibidir:

Nimeti Tûbâ misâli meyve-i hikmet kesir
Gündüzü bayram misâli gece leylâ-yı kadir
Ayn-ı ibretle nazar kıl böyle sahrâ lâ-nazir
Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunun (4. 4)

Tûbâ, cennette bulunan ağaç olduğu için Tûbâ kelimesi ile birlikte cennet, hürî, havrâ kelimeleri tenasüp oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Şair ne cenneti ne hurileri ne de Tûbâ ağacını istemektedir. Onun tek istediği Allah'ı bilmek ve rızasını kazanmaktır. Necatî dünya ve ahiretten vazgeçtiğini söylemektedir:

Gerekmez cennet [ü] Tûbâ n'edem hürî vü havrâyı
*İlâhi ente maksûdi*⁸ yeter ukbâdan el çekdim (16. 4)

Şair, övdüğü kişiyi kudret bağının ağacına benzetir. Memduhun ağzından çıkan sözler hikmet meyvesidir, Tûbâ ağacı bunun yanında önemsizdir:

Harim-i bâğ-ı kudretten erişmiş bir şecersin kim
Dehânın meyve-i hikmet verir tûbâ(y)ı depretmez (2. 3)

⁸ “*Yâ Rabbî, benim maksadım, isteğim sensin (seni bilmek, senin rızanı kazanmak)*” anlamına gelen söz. Daha çok sufiler tarafından kullanılır.

Şair kendisini Tûbâ ağacı olarak görmektedir. Yedi kat gök, arş kürsüsü, levh-i kalem şairin elindedir. Hikmet meyvesi şairin kendisindedir:

Bendedir sebu's-semāvāt arş kürsi levhkalem

Meyve-i hikmet göründü aç gözün Tübāsıyım (5. 6)

1.9.5. Cehennem

Derin çukur, ateş çukuru anlamlarına gelen cehennem; dünyada günah işleyenlerin, Allah'ın emir ve yasaklarına uymayanların öldükten sonra gidecekleri ve ateşle azâp olacakları yer anlamına gelmektedir. Cehennem ahiretteki azap yeridir. Cehennemde çekilen azap ateş, duman, susuzluk ve karanlık şeklinde tasvir edilmektedir. Cehennem kâfirlerin sürekli olarak kalacağı, günahkâr müminlerin de günahları ölçüsünde cezalandırılacağı azap yeri şeklinde tanımlanabilir. Cehennem'in yedi kapısı vardır. Münafıklar cehennemın en aşağı tabakasında yer alacaktır.” (Topaloğlu, 1993: 229).

Şair bir naatinde, şerlerin yani kötülüklerin kavmi olarak tabir ettiği müşriklerin Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu hak yolu görseler de bunu inkâr ettiklerini, bu cehennem itlerinin katl edilerek dünyadan gittiklerini söylemektedir:

Hakkı görüp örttülerdi müşrikin kavm-i şerār

Katl olup gitdi cihāndan ol cehennem itleri (29. 5)

Cehennem yaratıldıysa boş kalmayacaktır. Elbetteki onu dolduracaklar vardır. Şair her ne kadar insanlara öğüt verip onları doğru yola çekmeye çalışsa da yaptığının pis suya taş atmaya benzediğini dile getirir:

Necāti dilini hıfz et bi-çāre

Çirk-āba taş atma eyle müdārā

Cehennem boş kalmaz ana ne çāre

Her sözünkılınca kalkan olamaz (63. 16)

Şair, Niyâzî-i Mısrî'ye nazire olarak söylediği vaiz redifli şiirinde, cehennemın anahtarını elinde tutan ve insanları oraya döken hoşgörüsüz ve sığ düşünceli vaizi eleştirmektedir:

Cehennemın anahtarın yedinde dutar ol hâce

Derûnuna döker nâsı kapısını açar vâiz (74. 4)

Şair dörtlükte, yaşlı ve gençlere nasihatini açıklayarak dünyanın izzet ve şanının değersiz olduğunu, bir kıtlık olsa bunların hükümsüz olacağını belirterek dünya malı ve makamının peşinden gidenlerin varacağı yerin cehennem olacağını dile getirmektedir:

İsteme dünyâda izz ile şânı

Eger kıtlık olsa n'edersin anı

Ekl olur mu cehennemın katrânı

Nasihatim budur pir (ü) cevâna (81. 13)

1.9.6. Ölüm, Ecel

Belirlenmiş zaman, bir müddetin sonu anlamlarına gelen ölüm, hayatın sona ermesidir. Ruhun bedenden ayrılması suretiyle insanın hayatını yitirmesi şeklinde tanımlanır. Mevt, vefât, helâk ölüm yerine kullanılan kavramlardır. Ölüm ve ölümden sonra yaşanacak süreç hakkındaki algılama, inanış ve uygulamalar toplumlar arasında değişiklik göstermektedir. Akıbayı ziyaret etmenin, onları gözetmenin, komşulara karşı güzel davranmanın ve sadaka vermenin ömrü uzattığı bilinmektedir.(Tunç, 1994: 380-381).

Her canlının ölüm vakti eceldir. İslâm dinine göre ecel ne ileri ne de geri alınabilir. Ecel vakti gelen her canlı ölür. Ölümün çaresi yoktur. Her derde deva bulan Lokman Hekim bile ecele derman bulamamıştır:

Lokmân bulamadı ecelederman

Mâlik olamadı mülke Süleymân

Bize dahl edenler bulmasın cinân

Görmesin cennetde hür [u] gılmânı (82. 23)

Ecel vakti gelen canlıların ruhlarını alan ölüm meleği Azrâil'dir. Ecel kadehi sunulduğunda Azrâil'in eli yetişir. Azrâil'in sunduğu kadehte hakikât şerbeti bulunur:

Ecel cāmın sunar sâki hakikat şerbetin yâ hû

Yetişir dest-i Azrâil veli tozu dumanlıktır (68. 3)

1.9.6.1. Ruh

“Geçmek, gitmek, ferahlık verici “anamlarına gelen ruh genel anlamda canlı varlıklarda yaşamı sağlayan unsur şeklinde tanımlanabilir. Genel manasına bakıldığında ise ruh ifadesini anne rahminde oluşan canlının bedenine melek tarafından üflenen ve yaşamı sonlanınca bedeninden geri çıkan nefes olarak tanımlayabiliriz (Yavuz, 2018: 187).

Malatyalı Necâti Divanı’nda ruh kelimesi sadece bir beyitte geçmektedir. Beyitte şair, aşk şarabından bir yudum alarak ruhunun safâ bulunduğunu dile getirmektedir:

Aşk şarâbından Hudâ bir katre ihsân eyledi

Câm-ı hûdan nûş edende rûhumuz buldu safâ (1. 2)

1.9.6.2. Kefen

Sözlükte “örtmek “ anlamına gelen kefen, ölen kişinin kabre konulmadan evvel sarıldığı beyaz bezin adıdır. Ölen kişinin cenazesi İslâmi usüllere uygun olarak yıkanır ve ardından tüm vücudunu örtecek şekilde kefene sarılır. Kefen, ölen kimsenin yıkandıktan sonra sarıldığı beyaz ve temiz bir bez olması, ölen kişinin yakınlarının anılarına saygı ve ölümün hatırlatıcısı olması sebebiyle neredeyse tüm kültürlerde cenaze kültürünün önemli bir ögesini teşkil etmektedir. Kefenin yakasının, cebinin veyahut başka herhangi bir parçasının olmayışı sadece ölünün üstünü örtmeye, kapatmaya yarayan sade bir bez olması aynı zamanda ölen kimsenin bu dünyadan hiçbir şey götüremeyeceğinin ve dünyanın fâni olduğunun bir temsilidir (Keskin, 2002: 184-185).

Malatyalı Necâti Divanı’nda sadece bir dördlükte geçen kefen kelimesi gerçek anlamıyla kullanılmamıştır. Beyaz renkli olmaları yönüyle kefen ve sigara kâğıdı arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur:

Otlar baş kaldırıp zeyn olur çemen

Şekerin şerbeti kahvesi Yemen

Samsun duhânına sarılsa kefen

Ferfiri filcânda atşân ederler (79. 9)

İKİNCİ BÖLÜM

İBÂDETLER VE DİNÎ AMELLER İLE İLGİLİ MEFHURLAR

2.1.İbâdetler ile İlgili Mefhumlar

İbadet tüm dinlerde vardır ve bütün Peygamberler inananlara ibadet etmelerini söylemişlerdir. Ancak ibadet etme şekilleri ve zamanları topluluklara göre değişiklik göstermiştir. İbadet; Allah'a yaklaşma, Allah'ın rızasını kazanma, emirlerini yerine getirme maksadıyla yapılan güzel amellerdir. İbadet yapmak dinimizce sevaptır. Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek bir ibadet şeklidir. İbadet etmek Allah'a itaat etmenin en önemli göstergesidir. Kulun Allah'a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösterir (Çelik, 2014: 206-207).

2.1.1. Kul

Kul, “yaratılmış, mahlûk” anlamlarına gelmektedir. Kul kelimesi genel manasıyla bütün insanlar için kullanılmıştır. Çünkü tüm insanlar yaratılmaları dolayısı ile Allah'ın kullarıdır.

Malatyalı Necâti aşağıdaki beyitlerde günahkâr ve aciz bir kul olduğunu dile getirerek Allah'tan af dilemektedir. Rahmân olan Allah'tan kendisini doğru yola iletmesini, yine cömert ve lütuf sahibi olan yaratıcının onu cehennemden azad etmesini dilemektedir. Allah'ın Rahim isminin hürmetine, Peygamber Efendimizin hürmetine bağışlanmayı diler:

Bu Necâtî kuluna eyle hidâyet yâ Rahîm

Ol cahîminden azâd et pür-'atâsın pür-'atâ (1.17)

Bağışla cürmümü yâ Rab Necâtî kuluna rahm et

Habîbin hürmeti Şâhım ayırma ki kemâlâtdan (40. 9)

Bu Necâtî kuluna eyle hidâyet yâ Rahîm

Pes cahîminden ba'îd et eyle Sübhânım meded (43. 5)

2.1.2. Du'a, Niyâz

Duâ, Allah'a yalvarmak, Allah'tan istemek demektir. Bir şeyin olmasını veya olmamasını Allah'tan istemek duâdır. Duâ etmek kulun acizliğini ve ihtiyacını ifade eder. Duâ etmek en güzel, en iyi ibadet şekillerindedir. Sıkıntıda olanların, derdi

olanların, derman arayanların kısacası her manada ihtiyaç sahiplerinin kurtuluş makamı duâdır.

İnsanlar yaptıklarıyla anılırlar. Bu dünyadan göçüp gittikten sonra geride bıraktıkları iyi ve güzel şeyler sayesinde duâ alırlar. Şair de öldükten sonra gönül dostlarından, kardeşlerinden söylediği gazellere karşılık duâ istemektedir:

Söyledim birkaç gazel kılsın nazar erbâb-ı dil

Rahm edip ihvânımız bu bendeye kılsın duâ (1. 13)

Şair içinde yaşadığı dönemden pek hoşnut değildir; zira müslümanlar sorumluluklarını gerektiği gibi yerine getirmemektedir. Necatî de bu yüzden eleştirilerde bulunmaktadır. Bu dönemin insanları namaz kılsa bile duâ etmeyen, sadaka ve zekât vermeyen, fakirlerin halini sormayan kişilerdir:

Kırlarlar namazı duâya turmaz

Beş para sadaka zekâtı vermez

Sâillerin kimse hâlini sormaz

Nazar kılın başa gelen tûfânı (82. 12)

2.2. Namaz ve Namaz ile İlgili Mefhumlar

2.2.1. Namaz

Namaz, İslâm'ın şartlarından biri olan bir ibadet şeklidir. Günde beş vakit kılınması farz olan bir ibadettir. Sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere günde beş kez kılınması gerekir. Namaz, Kurân'a göre Allah'ı anarak Allah'a tam anlamıyla teslimiyetin gösterildiği bir arınma biçimidir. Namaz tekbirle başlayıp selâmla son bulan belli başlı hareket ve kelimelerden oluşan beden ile yapılan bir ibadettir. Namaz İslâm'ın kelime-i şهادetten sonra en önemli ibadet şeklidir. Namaz kılmak Allah'a kulluk etmeyi ifade eder. Namaz insanın bedeniyle, kalbiyle, diliyle Allah'a yönelmesidir. Allah'la konuşmak, O 'na yalvarmak, yakarmak, yaklaşmak demektir. Namaz kulun yaratıcıya en yakın olduğu andır (Yaşaroğlu, 2006: 350-357).

İbadetler insanları Allah'a yakınlaştıran, insanların günahlarının silinmesine vesile olan ritüellerdir. Namaz ve oruç da bu ibadetlerdendir. İnsanlar günahlarının silinip affedilmeleri, cennette Peygamber'imize komşu olmaları için namaz kılıp oruç

tutmalıdır. Kurallarına tam olarak riayet edilerek tutulan oruçlardan elde edilecek sevap ile kişinin cennette Hz. Muhammed'e komşu olması umulur.

On iki ayların budur sultānı
Savm [u] salāt ile bulur gufrānı
Cennetde Habibin olur cirānı
Pes tokuz ifāsız iftār olur mu (80. 5)

Malatyalı Necâtî, divanında döneminin insanlarını, zenginlerini eleştirir. Şair, namaz kıldığı halde dua etmeyen, sadaka ve zekât vermeyen, fakirlerin halini sormayanları eleştirmiştir. Zahidlerin namazı, orucu terk ettiğini; zenginlerin haccı, zekâtı terk ettiğini söyleyerek bu dünyada doğrulukta karar kılanların azlığından yakınmaktadır:

Kırlarlar namazı duāya turmaz
Beş para sadaka zekātı vermez
Sâillerin kimse hālını sormaz
Nazar kılın başa gelen tūfānı (82. 12)
Zāhidler terk etdi savm [u] salātı
Faniler terk etdi haccı zekātı
Yokdur bu dünyānın aslā sebātı
Yalan cife için döner pervānı (82. 44)

2.2.2. Cāmi, Mescid, Mihrâb

Cāmi, İslâm dininin ibadet mekânına verilen isimdir. Cāmi kelimesi toplanma, bir araya gelme manasındaki cem kökünden gelir. Dolayısıyla bir araya getiren, toplanma yeri şeklinde tanımlanabilir. Müslümanların ibadet etmek maksatlı toplandığı dini mimarilerin küçük olanına mescit, büyük olanına ise cāmi denir.

Malatyalı Necâtî Divanı'nda "Medh-i Cāmi-i Şerîf-i Malatıyye" başlıklı otuz beş beyitten oluşan bir manzume bulunmaktadır. Bu manzumede Malatya Cami'sinin yapılışından bahsedilmektedir. Bu cāmi Abdülhâmid Han zamanında yapılmaya başlanmıştır. Necatî, Abdülhâmid Han'a duâlar eder, caminin yapımına destek olmasını

ister. Bu câminin bir an önce tamamlanması için Allah'a yalvaran şair, inşa faaliyetlerine bir şekilde destek olduğu için sevap kazanmayı diler:

Bi-hamdi'llâh yapılmakda mücerred mescid-i sâni

Alay alay yürüdüler ki gayret geldi insâna (78. 4)

Anın vakt-i zamânında zuhûra geldi bu mescid

Hezâr yâ Rab ömürler ver cihânda ol Hamîd Hâna (78. 5)

Ki şevketlü şehensâhım kıla bu câmie ihsân

Yazıp ilâm edin keşfin o sultân-ı kerem-kâna (78. 6)

Ricâm budur Hudâdan kim şu câmi pes tamâm olsun

Eder münkirler istihzâ bizi zevk etme düşmâna (78. 21)

Şu camiin sevâbından ki yâ Rab hissedâr eyle

Ki zîrâ binde bir parça yetişir bize bir dâne (78. 22)

Malatyalı Necâti Divanı'nda geçen "Destân-ı İhrâk-ı Sâni" başlıklı manzumede Malatya'da çıkan bir yangından ve bu yangında yanan Çınarlı Cami'den bahsedilmektedir. Şair okuyucuya iki gözüm diye seslenerek Çınarlı Câmi'nin yanmasından duyduğu üzüntüyü dile getirir:

Bu ednâ pendimi tut iki gözüm

Gerçi makbûl ise söyleyem sözüm

Çınarlı Câmie pek yandı özüm

Çıkdı âsumâna tozu dumanı (82. 3)

Şair, insanlara dünya süsünü terk edip mescitlere, mihraplara gelmelerini, boş meclisleri terk edip kâmil insanlarla bir arada olmalarını öğütlemektedir:

Zinet-i dünyâyı terk et mescid (ü) mihrâba gel

Meclis-i ifnâ(y)ı terk et ekmel-i erbâba gel (8. 1)

2.2.3. Ezan, Salâ

"Bildirmek, duyurmak, ilân etmek, çağrıda bulunmak" anlamlarına gelen ezan, namaz vaktinin geldiğini bildirmek ve insanları namaz kılmaya çağırmak için müezzin

tarafından yüksek sesle okunan kutsal sözlere dir. Ezan okunması demek namaz vaktinin girdiği anlamına gelir. Ezan namaza davettir. Namaz, Mekke döneminde farz olunduğu halde Peygamber Efendimiz'in Medine'ye gidişine kadar namaz vaktini bildirmenin bir yolu yoktu. Müslümanlar kendi aralarında toplanıp namaz vakitlerini gözetiyordu ancak namaz vakitlerini belli eden bir yöntem bulunması gerekiyordu. Konuyla alakalı çeşitli teklifler sunulduysa da Efendimiz bunları geri çevirdi. Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe Peygamber Efendimiz' e gelerek bir rüya gördüğünü ve rüyasında kendisine ezan öğretildiğini söyledi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Bilâl'e ezan cümlelerini ezanda ikişer, ikâmette ise birer defa okumasını emretti (Çetin, 1995: 36).

Ezan okununca vakit namazlarına, salâ okununca da Cuma namazlarına çağrı vardır. Bu çağrıya uymayanlar ibadetlerini yerine getiremeyenlerdir. Şâir de dönemindeki insanları salâ vakti dükkânında yatıp namaza gitmemekle, Allah'ın ezânının kulaklarına girmemesiyle eleştirmektedir. Ayrıca bu kişiler fazla alıp eksik satmakla, helal kazançlarına haram katmış, terazide hile yapmış kişilerdir:

Ziyâde aluban noxsân satarlar

Harâm kesb[i] helâlîna katarlar

Vakt-i salâ dükkânında yatarlar

Girmez kulagina Tanrı ezânı (82. 7)

2.3. Oruç ve Oruç ile İlgili Mefhumlar

“Bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak” anlamlarına gelen oruç, belli bir zaman dilimi içerisinde yiyecek ve içecek her şeyden kaçınma durumudur. Oruç, niyet edilerek imsak vaktinden itibaren güneş batıncaya kadar hiçbir şey yememek ve içmemek suretiyle yerine getirilen bir ibadettir. Oruç tutmak hicretin ikinci yılında tüm Müslümanlara farz kılınmış olup islâmın şartlarından da biridir.

Zamanı gelince orucu açmaya yani açlık halini usulüne uygun sonlandırmaya ise “iftar” denir. Kuran-ı Kerim'de akşama kadar oruç tutulmasından bahsedilmiştir. Peygamber Efendimiz'in uygulamasında da güneşin batmasıyla beraber iftar vaktinin gireceği bildirilmiştir. Bu sebepten ötürü oruç tutan kimsenin güneşin battığından iyice emin olduktan sonra orucunu açması gereği üzerinde önemle durulmuştur (Şener, 2000: 517).

Malatyalı Necâti Divanı'nda yirmi yedi dördlükten oluşan "...iftar olur mu" redifli manzumede Ramazan ayına, oruç ibadetine, iftar menüsüne dair geniş bilgiler yer alır. Recep, Şaban, Ramazan aylarının mübarek aylar olduğu, isyan ile küfür ile iftar olmayacağı, bu ayda şeytan ve cinlerin zincire vurulduğu anlatılır. Peygamber Efendimiz'in "Ramazan ayı girince cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulur." (Buhari, Savm, 5) hadisine telmih yapılır:

Efendim üç aylar geldi Ramazân

Biri Receb biri mübârek Şabân

Bu ayda bend olur cin ile şeytân

Küfr (ü) isyân ile iftâr olur mu (80. 1)

Şair öğütte bulunarak, Kutsal kitaba itaât etmek gerektiğini, rakı ve şaraptan uzak durmak gerektiğini dile getirir. Helal lokma ile iftar etmek için kötü alışkanlıklardan uzak durmakla olur:

Kerem kıl pendimi söyle ahbâba

Îtâat eyle gel şer'-i Kitâba

Karib olma sakın rakı şarâba

Harâm lokma ile iftâr olur mu (80. 2)

Ramazan ayı bütün ayların sultanıdır. Bu günlerde günahlar affedilip silinir. Peygamber Efendimiz'in "Ramazan ayı girince cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulur." (Buhari, Savm, 5) hadisine telmih yapan şair, şiirlerinde Ramazan ayında cehennem kapısının kapatıldığına değinir:

Öyle bir aydır ki mâhlara sultân

Bu günde günâhı afv eder gufrân

Baglanır feth olmaz bu ayda nirân

Hakk-ı âbid ile iftâr olur mu (80. 3)

On iki ayın sultanı Ramazan ayıdır. Namaz ve oruç ile insanlar kurtuluş bulur. Kurtuluşa erenler de cennette Peygamber'e komşu olur:

On iki ayların budur sultânı

Savm [u] salât ile bulur gufrânı

Cennetde Habibin olur cirânı

Pes tokuz ifâsız iftâr olur mu (80. 5)

Eğer yanlışlıkla oruç kaza edilirse bunu kimseye söylememek gerekir. Çünkü bazıları bununla alay edebilir. Ancak bu orucun telafisi sonradan yapılmalıdır:

Ger olursa bir dem sehv ile kazâ

Ol günde eyleme cânına cezâ

Esrârı fâş edip gel olma rüsvâ

Nâmûsun hakkıyla iftâr olur mu (80. 9)

Oruç tutunca gereğinden fazla uyumamak gerekir. Oruç uykuya tutturulmamalıdır. Ayrıca aza kanaat etmek gerekir. Her şeyin fazlası israftır. İsrâf ederek iftar edilmez:

Rûz [u] şeb himârlar gibi gel yatma

Uykuyu her demde oruca katma

Aza kanâat kıl eşyânı satma

İsrâf ile her dem iftâr olur mu (80. 10)

Malatyalı Necatî Divanı'nda dönemin iftar sofrasında bulunan yiyecek ve içeceklerden ayrıntılı bir şekilde bahseden bir manzumeye yer verilmiştir. Sofranın etrafının kavun, karpuz ile döşendiğine; kazın içinin doldurulduğuna; kuzu büryanın, şam kebabının olmazsa olmaz olduğuna; baklava, börek, kadayıf, helva, güllaç; üzüm hoşafı, vişne şarabı; lahana dolması, su böreği, zeytin yağlı patlıcan böreği, yassı kadayıf, ballı kadayıf olmadan iftar olmayacağına değinilir. Bu manzumeden iki dörtlük örnek olarak şu şekilde gösterilebilir:

Kerem kıl terk eyle söz ile sâzı

Lutf eyle davet et gel toldur kazı

Döşe etrâfına kavın karpuzu

Sovukluk olmazsa iftâr olur mu (80. 6)

Al beri bir tabakhasi kebābı

Anın üzerine fişne şarābı

Güllāc üzerine saçın güllābı

Pes bunlar olmazsa iftār olur mu (80. 14)

2.4. Zekât, Sadaka İle İlgili Mefhumlar

Zekât maddi durumu iyi olan her Müslümanın yılda bir defa olmak suretiyle mallarının belli bir kısmını ihtiyaç sahiplerine vermesi anlamına gelir. Zekât ibadeti her Müslüman için farz olan bir ibadet olmayıp maddi durumu iyi olan Müslümanların yapması gereken ve İslâmın şartlarından biri olan bir ibadettir. Sadaka ise “gerçek olmak, doğruluk” anlamına gelen sıdk kelimesinin çoğulu olup bir Müslümanın farz olmayan ancak gönüllü olarak ihtiyaç sahiplerine yaptığı yardımdır. “Kuran-ı Kerim’e göre zekât verme takvâ ve ihsan sahibi iyi kimselerin özelliklerindedir. Zekâtın Allah katında ve sosyal hayattaki değerini bilen ve kurtuluşa ermek isteyen müminler zekâtlarını verirler.

Hac ve zekât ibadetleri zengin olan insanlara farz kılınmıştır. Ancak öyle bir dönem gelmiştir ki zengin olanlar haccı, zekâtı, sadaka vermeyi, fakirlerin halini sormayı terk etmiştir. Namaz kılanlar duâ etmeyi terk etmiştir. Allah’ın yoluna canımız feda diyenlerin amel defterleri isyanlar ile doludur:

Zâhidler terk etdi savm [u] salâtı

Ganiler terk etdi haccı zekâtı

Yokdur bu dünyânın aslâ sebâtı

Yalan cife için döner pervânı (82. 44)

Kıırlar namazı duâya turmaz

Beş para sadakazekâtı vermez

Sâillerin kimse hâlini sormaz

Nazar kılın başa gelen tūfânı (82. 12)

Böyle takdir etmiş ol BâriHudâ

Pes Hakkın yoluna cānımız fedâ

Zekât sadaka(y)ı kılmazlar edâ

Defderlere toldururlar isyâmı (82. 39)

Pes salâtıyla sıyâmı hac ile zekâtı yok

Turmamış dergâh-ı Hakka yakası çâk olmamış (37. 3)

2.5. Hac ve Hacile İlgili Mefhumlar

2.5.1. Hac

Hac, “yönelmek, ziyaret etmek” anlamlarına gelen bir sözcüktür. Maddi imkânları elverişli olan Müslümanların, belli bir zaman içerisinde Kâbe, Arafat ve Mina ziyaretlerini gerçekleştirip buralarda dini görevlerini yerine getirmek suretiyle yaptıkları ve İslâmın beş şartından biri olan bir ibadet şeklidir. Kur’ân-ı Kerîm, gücü yetenlerin hac görevini yerine getirmesini belirtmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de haccın İslâm’ın beş şartından biri olduğunu haber vermektedir.

Her canlı ölümü tadacaktır. Herkes tekrar Allah’a dönecektir. Ahirette sıkıntıya düşmemek için ibadetlerimizi yerine getirmeliyiz. Namaz, oruç ve hac farz olan, yerine getirmekle mükellef olduğumuz ibadetlerdir. Şair insanlara namaz, oruç, hac ibadetlerini yerine getirmeleri konusunda öğütte bulunmaktadır:

Hasretâ âh vâh diyeler *innâ ileyh rāciûn*⁹

Kıl salât ile sıyâmı hac ile nisâba gel (8. 4)

Zahidler namaz ve orucu terk etti. Zengin olanlar hac ve zekâtı terk etti. Hâl böyle olunca bu dünyanın iyiye doğru gitmesi mümkün değildir:

Zâhidler terk etdi savm [u] salâtı

Ganiler terk etdi haccı zekâtı

Yoktur bu dünyânın aslâ sebâtı

Yalan cife için döner pervânı (82. 44)

⁹ “انا لله وانا اليه راجعون” . . . Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.” el-Bakara 2/156.

2.5.2. Ka'be, Beyt

Kâbe, Suudi Arabistan'ın Mekke şehrinde Harem-i Şerif'in içinde bulunan kutsal binadır. Kâbetullah, Beytullah ve Beytü'l Harem isimleriyle de bilinir. Kâbe Mekke'deki dağlardan alınan siyah taşlardan inşa edilmiştir. Hz. İbrahim ve oğlu İsmail peygamber ile inşa edilmiş olup cahiliye devrinde tamir görmüştür. Kâbe'nin tamiri sırasında henüz Peygamber efendimize vahiy gelmemiştir. O sıralarda efendimiz Muhammed'ül Emîn olarak biliniyordu. Hacer-i Esved'in Kâbe duvarına yerleştirilmesi esnasında Peygamber efendimizin hakemliğine başvurulmuştur. Efendimiz Hacer-i Esved'i kendi elleriyle bugünkü yerine koymuştur (Pala, 2007: 245).

Bir müminin dünyada en çok istediği şey Kâbe'yi görmek ve hac ibadetini yerine getirmektir. Şair hac ibadetini yerine getirdikten sonra dünyada yapacak başka bir işi kalmadığını, dünyadaki muradına erdiğini söylemektedir:

Kalmadı dünyâ murâdımdan yeter ey zâhidâ

Çok şükür Beyt[i] tavâf say eyledim beyne's-Safâ (1. 14)

Şu beyitte Hz. Muhammed'in Kâbe'yi putlardan temizlemesi olayına telmih yapılmaktadır. Kâbe putlardan temizlenince en büyük put olan Hübel çatlamış, şeytan askerleri Kâbe'den çıkmıştır:

Kabe(y)i put-hânesinden pâk edip kıldın temiz

Çatladı Hübel habâil çıkdı şeytân askeri (29. 9)

Kâbe'yi tavaf etmek isteyen şaire Allah bunu ihsan etmiştir:

Visâl-i Kabesin Şâhın tavâf etmekdedir kasdım

Ki ihsân eyledi Allâh bi-hamdi'llâh atâ gördüm (15. 4)

2.5.3. Tavaf

“Bir şeyin çevresinde dönmek, dolaşmak” anlamlarına gelen tavaf, Hacer-i esved'in bulunduğu köşeden veya hizasından başlayarak, Kâbe'nin etrafında yedi defa dolaşmak demektir. Tavaf dinimizde sünnet olan bir ibadettir. Bazı rivayetlerde Kâbe'nin ilk defa Hz. Âdem, hatta ondan önce melekler tarafından tavaf edildiğinden bahsedilmektedir.(Öğüt, 2011: 178).

Her müslüman Kâbe’yi görmek ve hac ibadetini yerine getirmek ister. Necatî de Hac’da Kabe’yi tavaf ettiğini söylemektedir:

Kalması dünyâ murâdımdan yeter ey zâhidâ

Çok şükür Beyt[i] tavâf say eyledim beyne’s-Safâ (1. 14)

Şu beyitte de şair, Hac’da tavaf yaptığını söylemektedir:

Visâl-i Kabesin Şâhın tavâf etmektedir kasdım

Ki ihsân eyledi Allâh bi-hamdi’llâh atâ gördüm (15. 4)

2.5.4. Safâ – Merve, Sa’y

Safâ ile Merve hac ve umre esnasında aralarında sa’y yapılan iki tepedir. Hac ve umre sırasında tavaf yapıldıktan sonra Kâbe’ye daha yakın olan Safâ’dan Merve’ye dört gidişle üç gelişten ibaret olan sa’y ibadetinden dolayı önem kazanan iki tepedir. Safâ, Mescid-i Harâm’ın kuzeydoğusunda Ebûkubeyn dağının eteğinde bulunur ve Merve’den daha yüksekte yer alır. Merve ise Safâ’nın tam karşısında bulunur ve Harem-i şerif’in kuzeybatısında Kuaykîân dağının eteğinde yer alır. “Kur’ân-ı Kerîm’de Safâ ile Merve’nin hac ile umre ibadetinin yapıldığı yerlerden olduğundan bahsedilir. Kâbe ziyaret edildikten sonra Safâ ile Merve arasında sa’y edilmektedir.(Küçükaşçı, 2008: 441).

Bir müminin dünyada en çok istediği şey Kâbe’yi görmek ve hac ibadetini yerine getirmektir. Şair hac ibadetini yerine getirdikten sonra dünyada yapacak başka bir işi kalmadığını, dünyadaki muradına erdiğini söylemektedir:

Şair, Hac farızasını yerine getirdiğini beyan ettiği şu beytinde Safâ ve Merve arasında say yaptığını dile getirmektedir:

Kalması dünyâ murâdımdan yeter ey zâhidâ

Çok şükür Beyt[i] tavâf say eyledim beyne’s-Safâ (1. 14)

2.6. Amellerin Değer Ölçüleri ile İlgili Kavramlar

2.6.1. Helâl

“Mubah, câiz ve serbest olmak” anlamlarına gelen helâl, Allah’u Teâlâ tarafından izin verilen zararsız düşünce, eylem, söz ve davranışlardır. Ayrıca dinen

yenilip içilmesi yasak olmayan şeyler için de kullanılır. Dinimizin emir ve yasakları vahiy yoluyla belirlenmiştir. İslâm'da herhangi bir şeyi helal kılmak yalnızca Allah'a mahsustur.

Malatyalı Necâti Divanı'nda çok sık kullanılan helal-haram kavramları dörtlüklerde bir arada zikredilmiştir. Şair dönemi insanını helal kazançlarına haram katmalarından dolayı eleştirmektedir:

Kerem kıl efendim gel alıp satma

Helâlca mālını harāma katma

Afyon bakçesi semtinde yatma

Sonra gülünç olmayasın düşmāna (81. 8)

Afyonun haramdır eğer helal olsaydı fetvası verilirdi. Bu yüzden afyon sevdasını bir tarafa bırakmak gerekir:

Aklını cem eyle bırak sevdāsın

Gerçi helâl ise çıkar fetvāsın

Meydāna koyayım anın takvāsın

Eger inanmazsan gel imtihana (81. 15)

2.6.2. Harâm

“Bir şeye ve bir kimseye yasak olmak anlamlarına gelen haram, din kurallarına aykırı olan, dinen yapılması kesinlikle yasak olan eylemleri ifade eden bir kavramdır. Bunun dışında yenilip içilmesi kesinlikle yasaklanmış şeyler için de haram ifadesi kullanılmaktadır. Dinimizde herhangi bir şeyi haram kılmak ancak Allah'a mahsustur.

Malatyalı Necâti Divanı'nda çok sık kullanılan helal-haram kavramları dörtlüklerde bir arada zikredilmiştir. Şair dönemi insanını helal kazançlarına haram katmalarından dolayı eleştirmektedir. Afyon ile uğraşmak helal kazancını harama dönüştürmektir:

Kerem kıl efendim gel alıp satma

Helâlca mālını harāma katma

Afyon bakçesi semtinde yatma

Sonra gülünç olmayasın düşmāna (81. 8)

Şair, insanlara öğütte bulunarak Ku'ran'a itâat etmelerini, rakı ve şaraptan uzak durmalarını ve haram lokma ile iftar etmemelerini istemektedir:

Kerem kıl pendimi söyle ahbāba

İtâat eyle gel şer'-i Kitāba

Karib olma sakın rakı şarāba

Harām lokma ile iftār olur mu (80. 2)

Afyonun kazanç ve kârı haramdır. Bu işle uğraşanlar mahşerde ağlayıp inleyecekler. Afyon ile uğraşanlar gülbahçesi olan cenneti bir kenara bırakıp dikenlerle dolu olan cehennemde dolaşırlar:

Harāmdır habisin kesb ile kârı

Kııarsız mahşerde āh ile zārı

Terk etme gülşeni tolaşma hārı

Afyon başında dönme pervāne (81. 28)

2.6.3. Günâh, Vebâl

Günâh, Allah'ın emirlerine karşı olan, dinimizce suç sayılan ahirette cezayı gerektiren iş veya davranışlara verilen addır. Günah, kutsal ve dinî bir kavramdır. Yaratıcının razı olmadığı, yapıldığında insanın vicdanını rahatsız eden, başkaları tarafından bilinilmesi istenmeyen tüm söz ve davranışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de günahı değişik açılardan ele alan birçok kelimenin varlığına rastlanır. En başta günah, Allah'a karşı işlenen çok büyük cinayet, ondan sonra da kişinin ferdî hayatını yaralayan bir olay olarak sunulmaktadır.(Sönmez, 2017: 44-46).Günâh işleyenlere günâhkâr denir. Dinimizde en büyük günâh Allah'a şirk koşmaktır. Bu günâhı işleyen kimselere müşrik denir.

Malatyalı Necâti, şu beytinde çok suçlu, günahkâr, isyankâr ve bunlardan dolayı yüzü kara olduğunu söylemekte ve Hz. Muhammed'in hürmetine Allah'tan bağışlanmasını dilemektedir:

Pek katı mücrim günâhkâr 'āsiyim yüzü kara

Ol habîbin hürmetiy'çün eyle Sultânım meded (43. 4)

Şair şu bendde ise hatalı, isyankâr, hesap edilemeyecek derecede günahkâr olduğunu, bu yüzden af u figan ettiğini, kötülüğü emreden nefesine sözünün geçmediğini söyleyerek Allah'ın yardımını dilemektedir:

İlâhî mücrim (ü) 'āsī bî-hisâb ben günâhkârım

Senin havf-ı hazânındır dün (ü) gün âh ile zârım

Nasîhat eylerim tutmaz ki kâfir nefs-i emmârem

Meded yâ Rabbî sen koyma beni dünyâda hasretde

Sevindirme şu mel'ûnu yarın rûz-ı kıyâmetde (51. 3)

Ramazan ayından bahsedilen dörtlükte şair, bu ayda günahların affedildiğine değinmektedir. Ramazan ayı bütün ayların sultanıdır. Bu günlerde günahlar affedilip silinir. Razaman ayında cehennem kapısı kapatılır:

Öyle bir aydır ki mâhlara sultân

Bu günde günâhı 'afv eder gufrân

Baglanır feth olmaz bu ayda nîrân

Hakk-ı 'âbid ile iftâr olur mu (80. 3)

Vebâl, günah doğuracak ve insanı ahiret azabına sürükleyecek olan ağır sorumluluk demektir. Şair harama bakıp vebale girilmemesini öğütlemektedir:

Nazar kılup harâma girme vebâle

Uzatma destini gayrı visâle

Fikr-i fâsid ile düşme hayâle

Sâniyen cismini nîrân ederler (79. 11)

2.6.4. Tevbe

“Pişman olmak, işlediği günahı terk ederek Allah'a dönmek ve yöneliş” anlamlarına gelen tevbe, işlenen bir günahın, yapılan bir hatanın, kötülüğün farkına varıp Allah'tan af dilemektir. Tevbe dil ile ve kalp ile yapılır. Bir tevbenin makbul olabilmesi için işlenen günahın terk edilmesi, işlenen günaha pişman olunması

gerekmektedir (Özarlan, 2002: 354-356).Tevbe, geçmişte yapılanlara pişman olup, gelecekte onu bir daha yapmamaya kesin karar vermektir. Tevbe, Allah'ın yapılmasını gerekli gördüğü eylemleri yapmak, kötü gördüklerinden de uzaklaşmaktır.

Şair, isyan ettiği için Allah'a binlere kez tövbe ederek yalvarmaktadır. Allah'ın yolundan yüz çevirip nefesine uyduğu için pişmanlık yaşamaktadır:

Tevbeler olsun hezārān kıldığım isyānıma

Rāh-ı Hakdan dūr edip devr eyledi nefis (ü) hevā (1. 5)

Şair, insanları tövbe etmeye davet ederek Allah'ın yasakladıklarını terk etmeyi, kabri düşünmeyi, şeriât yoluna doğru girmeyi önermektedir. Çünkü bu dünya geçicidir. Tek gerçek ahirettir:

Gelin ey kardaşlar tevbe kılalım

Şeriat rāhına togru gidelim

Hudānın nehyini gel terk edelim

Tefekkür kılalım ol kabristānı (82. 15)

2.6.5. Sevâb

Sevap, bir kimsenin Allah tarafından yapılması istenen iyi amel, söz ve davranışlarından ötürü ahirette kazanacağı mükâfat olarak nitelendirilebilir. Dinimizce yaptığımız her güzel, iyi davranışın bir karşılığı vardır. Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yapılan her güzel iş sevaptır. Ku'ân-ı Kerîm'de yapılan bir iyiliğin on katıyla mükâfatlandırılacağı, işlenen kötülüğün ise ancak kendi dengiyle cezalandırılacağı belirtilmiş olup Allah yolunda harcama yapan kimselerin elde edeceği sevap, yere ekilen bir danenin her birinde 100 dane bulunan yedi başak vermesine benzetilmiştir (Karadaş, 2009: 581-582).

Malatyalı Necâtî, Malatya Yeni Cami ile ilgili yazdığı manzumede caminin inşasına maddi veya manevi olarak yardımda bulunanların sevap kazanacağını dile getirir. Kendisi de caminin inşası ile ilgili işlere bir şekilde katılmış olmalı ki bunlardan sevaba nail olacağını ummaktadır:

Şu camiin sevâbından ki yâ Rab hissedâr eyle

Ki zirâ binde bir parça yetişir bize bir dâne (78. 22)

Şair, şiirlerinde doğru yoldan sapmamaları için insanları uyarmaktadır. Malatya’da çıkan yangından bahsedilen şu dörtlükte ise şair, âsi olanların, Allah’a isyan edenlerin sevâplarının olmadığına değinmektedir:

Nazar kıl ibretle kaldır nikâbı

Yokdur âsilerinzerre sevâbı

Oldu bu çârşunun leylen harâbı

Âh edip ağlatdı ihrāk-ı sâni (82. 13)

SONUÇ

İnsanların inandığı din, insanların yaşamının her alanında yer almıştır. Bu alanlardan biri de edebiyat olmuştur. Din ve edebiyat birbirinden ayrılmaz bir haldedir. Çünkü din, edebiyat için bazen konu bazen kaynak niteliğindedir. Malatyalı Necâti Divanı'nda dinî unsurlar çok fazla yer tutmaktadır.

Necâti Divanı'nda Allah lafzı sıkça zikredilmiştir. Allah lafzını karşılamak üzere; İlâh, Hak, Rab, Yezdân, Hudâ, Mevlâ, Tanrı, Hâlık, Zü'l-celâl, Rahmân, Rahîm, Kibriyâ, Vâhid, Celle Celâl, Tevvâb, Sübhân, Kerîm, Gaffâr, Bârî isim ve sıfatları kullanılmıştır.

Necâti Divanı'nda dört büyük melekten Cebrail, Azrâil, İsrâfil'den bahsedilmiştir. Kuran-ı Kerim'in, Cebrâil aracılığıyla gökten indirilmesinden, Azrâil'in Allâh'ın izniyle can almasından, İsrâfil'in Sûr'a üflemesinden bahsedilmiştir. Divanda semâvî kitaplardan sadece Kur'an zikredilmiştir.

Malatyalı Necâti, divanında Kur'an-ı Kerim'den yapmış olduğu iktibaslara yer vermiştir. Zuhruf suresinin "*nahnu kasemnâ*", Bakara suresinin "*innâ ileyh râciûn*" ve Bakara suresinin "*fe'zkuru'llâhe*" ayetleri, beyitlerde yer almıştır. Şairin, hadîs iktibasları da yaptığı görülür. "*Nefsini bilen Rabbini bilir.*" hadisi "*men aref*" şekliyle; "*Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım.*" hadisi "*levlâke levlâk*" şekliyle beyitlerde anılmıştır.

Malatyalı Necâti Divanı'nda, Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Mûsâ, Hz. Hızır, Hz. Süleymân, Hz. Îsâ ve son olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere on peygamberin adı ve dört halife beyitlerde anılmıştır.

Hz. Âdem ilk insan olduğu için her türlü faaliyeti, ekim dikimi de yapan ilk insan olarak beyitlerde anılmıştır. Hz. İbrahim'in ateşe atılması olayına telmih yapılmıştır. Hz. Ya'kûb ve Hz. Yusûf beyitlerde birlikte zikredilmiş, Hz. Ya'kûb'un evi olan "beytü'l-ahzan"dan bahsedilmiştir. Eyyûb Peygamber gibi dert ve mihnet çekmeyenlerin derdine dermân bulamayacaklarına değinilmiştir. Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden biri olan "yed-i Beyza" ve Allah ile konuşmasından dolayı Kelîm sıfatıyla anılması beyitlere konu olmuştur.

Malatyalı Necâti Divanı'nda, Hz. Muhammed'ten sonra ismi en çok zikredilen Peygamber, Hz. Süleymân'dır. Hz. Süleyman, mülkü ile tanınmış bir Peygamber'dir. Divan'da, Hz. Süleymân mülkü ile beyitlere konu olmuştur. İsâ Peygamber sadece bir beyitte Hz. Mûsâ ile birlikte anılmıştır. Hz. İsâ'nın ölüleri diriltme mucizesine telmih yapılmıştır.

Hz. Muhammed, Malatyalı Necâti Divanı'nda ismi en çok zikredilen Peygamber'dir. Beyitlerde “Resûllâh, Resûl, Resûl-i Kibriyâ, Resûl-i kâinât, Habîb, Nebiyy, Muhammed Mustafâ, Ahmed...” gibi isimleri ile anılmıştır. Beyitlerde dört halifeden de bahsedildiği görülür. Hz. Ebû Bekir, Sıddık lakabıyla; Hz. Ömer, Farûk lakabıyla; Hz. Ali, Haydar lakabıyla anılmıştır.

Malatyalı Necâti Divanı'nda mahşer, rûz-ı mahşer, rûz-ı kıyâmet terkipleri kullanılarak ahiret ile ilgili bilgilere değinilmiştir. Şair, kıyamet gününün çetin olduğunu, Allah'a yalvararak kendisini affetmesini, Peygamberimiz'den şefaât dilediğini beyitlerde dile getirmiştir. Beyitlerde “sûr, sırât” gibi kavramlara değinilmiştir. Şair, cennet ve cehennem kavramlarına da sıkça yer vermiş; Kevser, Selsebîl, Tûbâ, hûr, hûri, gılmân gibi cennete ait mefhumlara yer vermiştir.

Necâti, divanında ibadet ile ilgili mefhumlara sıkça yer vermiş; namaz, oruç, zekât, hac ile ilgili kavramları beyitlerde yoğun bir şekilde ele almıştır. Şair, namaz kıldığı halde dua etmeyen, sadaka ve zekât vermeyen, fakirlerin halini sormayanları eleştirmiştir. Zahidlerin namazı, orucu terk ettiğini; zenginlerin haccı, zekâtı terk ettiğini söyleyerek bu dünyada doğrulukta sebat edenlerin azlığından yakınmıştır. Hac ve zekât ibadetleri parası olanlara farz kılınmıştır. Şair de döneminin zenginlerini eleştirerek haccı, zekâtı, sadakayı terk ettiklerini dile getirmiştir.

Malatyalı Necâti Divanı'nda “helâl, haram, sevap, günah, tevbe” gibikavramlara da sıkça yer vermiştir. Neyin helal neyin haram olduğunu, neyin sevap neyin günah olduğunu şiirlerinde dile getirmiş, sık sık Allah'tan af dileyerek tövbe etmiştir.

KAYNAKÇA

- Alper, Hülya (2006), “Münâfik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 31, İstanbul.
- Andrews, Walter G. (2003), *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İletişim Yay. İstanbul.
- Bilgin, Abdülcelil (2014), “Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştirel Bir Değerlendirme” *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2147-7655 Cilt:2 Sayı:2.
- Birişik, Abdulhamit (2002), “Kurân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:26, Ankara.
- Cebeci, Lütfullah (2001), “İsrâfil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:23, İstanbul.
- Cebeci, Lütfullah (2009), “Selsebil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:36, İstanbul.
- Ceylan, Ömür (2000), *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çakın, Mehmet Burak (2020), Hz. Mûsâ Kıssası'nın XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri'ne Yansıması, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 104-128.
- Çavuşoğlu, Mehmed (2001), *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi İstanbul.
- Çeçen, M. Korkut (2015), *Malatyalı Necâti Divanı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Çeçen, M. Korkut (2015), *Malatyalı Necâti'nin Asbuzu Şiiri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 1, Sayfa: 51-57, Elazığ.
- Çelebi, İlyas (2010), “Şeytan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:39, İstanbul.
- Çelik, Yusuf (2014), “Kur'an'da İbadet” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, Erzurum.

- Çetin, Abdurrahman (1995), “Ezan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:12, İstanbul.
- Demirci, Kürşat (1998), “Helal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 17, İstanbul.
- DİA (1989), “Allah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 2, İstanbul.
- Erbaş, Ali (2004), “Melek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:29, Ankara.
- Erbaş, Ali (2012), “Tûbâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:41, İstanbul.
- Eren, Abdullah, (2018), “Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açından Tûr-i Sînâ” *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, ss.197-210.
- Erkal, Mehmet (2013), “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 44, İstanbul.
- Ertürk, Mustafa (1997), “Kevser”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 16, İstanbul.
- Erzincan, Tuğba (2005), “Mihrap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 30, İstanbul.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, (1974), *Marifetnâme*, Sad. Turgut Ulusoy, Bahar Yayınevi, Ahmed Said Matbaası, Cilt: 1-2-3, İstanbul.
- Güç, Ahmet (2007), “Put”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 34, İstanbul.
- Hamîdullah, Muhammed (1988), “Abd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 1, İstanbul.
- Harman, Ömer Faruk (1993), “Delâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 8, İstanbul.
- Harman, Ömer Faruk (1996), “Hac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 14, İstanbul.

İsmâil el-Aclûnî (1351), *Keşfü'l-hafâ ve Müzîlü'lilbâs*, Cilt: 2, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire.

Kahraman, Abdullah (2012), “İslam’da Helal ve Haram’ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, s. 43-69.

Karadaş, Çağfer (2009), “Sevap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 36, İstanbul.

Keleş, Reyhan (2013), *Divan Şiirinde Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları*, Doktora Tezi, Erzurum.

Keskin, Mehmet (2002), “Kefen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 25, Ankara.

Kılavuz, Ahmet Saim (1991), “Azrâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 4, İstanbul.

Kiraz, Seydi (2014), *Türk İslam Edebiyatında Bir Peygamber Portresi: İsa*, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 18 Sayı: 60.

Koca, Ferhat (1997), “Haram”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 16, İstanbul.

Kur’an-ı Kerim Meâli, (2008), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Kurnaz, Cemal (1987), *Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Kuyma, Erol, (2015), “Cehennem ve Tamu Kelimeleri Üzerine Art Zamanlı Bir Değerlendirme” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 4/3 2015 s. 875-888.

Küçükaşçı, Mustafa (2008), “Safâ ve Merve”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 35, İstanbul.

Küçükaşçı, Mustafa (2013), “Zemzem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 44, İstanbul.

- Onay, Ahmet Talât (1993), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, C. Kurnaz (haz.), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Öğüt, Salim (1996), “Hac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 14, İstanbul.
- Öğüt, Salim (2011), “Tavaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 40, İstanbul.
- Ömer Okumuş - M. Muhsin Kalkışım (2008), Klasik Türk Şiirinde Hazret-i İsa Kavramı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Önkal, Ahmet-Nebi Bozkurt (1993), “Mescid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 7, İstanbul.
- Özarlan, Selim (2002), “Kur’an’da Tevbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 12, Sayı: 1, Sayfa: 353-382, Elazığ.
- Özcan, Nuri (2009), “Sala”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 36, İstanbul.
- Pala, İskender (2007), *Ansiklopedik Divan şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay. İstanbul.
- Parlatır, İsmail (2016), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Sarıçioğlu, Ekrem (2003), “Mehdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 28, Ankara.
- Sefercioğlu, M. Nejat (1990), *Nev’î Divanı’nın Tahlili*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Sinanoğlu, Mustafa (2000), “İmân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 22, İstanbul.
- Sinanoğlu, Mustafa (2001), “İslam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 23, İstanbul.
- Sinanoğlu, Mustafa (2002), “Küfr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 26, Ankara.
- Sönmez, Mahmut (2015), “Ayet Kavramının Semantik Tahlili”, *Iğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı: 7.

Sönmez, Vecihi (2017), “İslam İnancında Günah Kavramı” *Journal of Islamic Research* 28(1)

Şemseddin Sami (2010), *Kamus-ı Türkî*, TDK Yayınları, Ankara.

Şener, Mehmet (2000), “İftar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 21, İstanbul.

Tolasa, Harun (1973), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Topaloğlu, Bekir (1993), “Cehennem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 7, İstanbul.

Topaloğlu, Bekir (2002), “Kıyamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:25, Ankara.

Tökel, Dursun Ali (2000), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Tunç, Cihat (1994), “Ecel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 10, İstanbul.

Ünal, Mehmet-Adem Ünal (2020), Divan Şiirinde Peygamberlerin Ele Alınışı: Ömer Hulûsî Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 13 Sayı: 73.

Yaşaroğlu, M. Kâmil (2001), “Kâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 21, İstanbul.

Yaşaroğlu, M. Kâmil (2006), “Namaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:32, İstanbul.

Yavuz, Yusuf Şevki (1988), “Adn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:1, İstanbul.

Yavuz, Yusuf Şevki (1996), “Gılman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:14, İstanbul.

Yavuz, Yusuf Şevki (1998), “Hidayet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 17, İstanbul.

- Yavuz, Yusuf Şevki-Ünal, Zeki (1993), “Cebrâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:7, İstanbul.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2007), “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:34, İstanbul.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2018), “Ruh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt: 35, Ankara.
- Yekbaş, Hakan (2015), *Malatyalı Necâtî Divânı*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Yiğit, Ahmet Selman (2019), Nailî Divânı’nda Peygamberler, *Mavi Atlas Araştırma Makalesi*, 7(1)2019: 230-244.
- Yitik, Ali İhsan (2007), “Oruç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:33, İstanbul.
- Yüksel, Emrullah (2002), İslam’da Şefaât Yetkisi, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul.